



e-ISSN: 2148-4899

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Pamukkale University Journal of Divinity Faculty

Bahar/Spring, 2024, 11 (1), 45-73

EBÜ'L-YEMÂN VE HADİS CÜZÜ'NÜN SAHÎH-İ BUHÂRÎ'YE İNTİKALİ
Abu'l-Yamân and The Transfer of Hadîth Juz to Sahîh-i Bukhârî

İbrahim SAYLAN

Dr. Öğr. Üyesi, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri, Hadis
Ana Bilim Dalı. e-mail: isaylan@hotmail.com Orcid:0000-0001-8462-8927

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types:	Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi / Received:	08.03.2024
Kabul Tarihi / Accepted:	21.05.2024
Yayın Tarihi / Published:	30.06.2024
Cilt / Volume:	11
Sayı / Issue:	1
Sayfa / Pages:	45-73

Atıf / Cite as: Saylan, İbrahim. "Ebü'l-Yemân ve Hadis Cüzü'nün Sahîh-i Buhârî'ye İntikali" (Abu'l-Yamân and The Transfer of Hadîth Juz to Sahîh-i Bukhârî). *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi-Pamukkale University Journal of Divinity Faculty* 11/1 (2024), 45-73. DOI: 10.17859/pauifd.1449179

İntihal / Plagiarism: Bu makale, İthenticate intihal tarama programı ile taranmıştır. Ayrıca iki hakem tarafından da incelenmiştir. / This article has been scanned with İthenticate plagiarism screening program. Also this article has been reviewed by two referees.

Çıkar Çatışması / Conflict of Interest: Yazar çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir. The Author declared that there is no conflict of interest

Finansal Destek / Grant Support: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir. / The authors declared that this study has received no financial support.

www.dergipark.gov.tr/pauifd



2148-4899

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (PAUİFD), 11 (1) 2024: 45-73
EBÜ'L-YEMÂN VE HADİS CÜZÜ'NÜN SAHÎH-İ BUHÂRÎ'YE İNTİKALİ*

İbrahim SAYLAN**

Öz

Humuslu muhaddis Ebü'l-Yemân Hakem b. Nâfi' (ö. 222/837), hadislerin tedvin ve tasnif döneminde yaşamıştır. Cerh-ta'dîl âlimlerinin *sika* kabul ettiği Ebü'l-Yemân; Yahyâ b. Maîn, Ahmed b. Hanbel, Dârimî, Buhârî gibi elliden fazla muhaddise hocalık yapmıştır. Bir süre Humus kadılığı vazifesini de yürüten Ebü'l-Yemân, meslektaşlarının aksine, hadis tahsili için başka şehirlere yolculuk yapmamıştır. Ebü'l-Yemân'ın *el-Cüz*'ü, tedvin döneminin son ürünlerinden; tasnif döneminin izlerini taşıyıp günümüze ulaşan eserlerden biri olması bakımından dikkatlerden kaçmamıştır. *el-Cüz*'ü, Zührî'nin şeyhleri esas alınarak farklı konuları muhtevî 73 rivayetten oluşmaktadır. Eserin rivayetleri esbâb-ı vürûdlar hakkında ayrıntılı bilgiler içermektedir. *el-Cüz*'de yer alan bazı metinlerin sonraki kaynaklarda aslını koruyarak yer alması, ilk dönemlerde yazılı metinlerden istifade edildiği iddiasını güçlendirmektedir. Çalışmamızda Buhârî'nin yazılı kaynaklarından birini teşkil ettiğini düşündüğümüz *Cüz'un fihî Ehâdis Ebi'l-Yemân* adıyla maruf eserin temel hadis kaynaklarına ne derece intikal ettiği ve özellikle *Sahîh-i Buhârî*'de ne kadar yer aldığını tespit etmeyi amaçlamaktayız. Çalışmamızda, Ebü'l-Yemân'ın hayatı ve ilmî kişiliğine değinilmiş; aynı zamanda, cerh-ta'dîl âlimlerinin hocası Şuayb'dan hadis alışı yöntemi üzerine yaptıkları değerlendirmelere de yer verilmiştir. Yine çalışmamızda öncelikle, temel hadis kaynaklarında aynı sened ve metinle yer alan *el-Cüz*'ün rivayetleri tespit edilmiş, ardından bu rivayetlerin *mütâbi'i* ve *şâhidi* zikredilmiştir.

Anahtar kelimeler: Hadis, Ebü'l-Yemân, Hadis Cüz'ü, Sahîh-i Buhârî, Muhaddis.

Abu'l-Yamân and The Transfer of Hadith Juz to Sahîh-i Bukhârî

Abstract

Abu'l-Yamân al-Hakam b. Nafi' (d. 222/837) lived in the period of compilation and classification of hadiths. Abu'l-Yamân, who is accepted as reliable by the scholars of cerh-ta'dîl, who was the teacher to more than fifty scholars of hadiths (muhaddiths) such as Yahyâ b. Main, Ahmad b. Hanbal, Dârimî and Bukhârî. Abu'l-Yamân, who served as judge of Homs, did not participate in hadith journeys. Abu'l-Yamân's Juz has attracted attention as one of the last products of the codification period that has survived to the present day and as a work bearing the traces of the classification period. *al-Juz*' consists of 73 narrations covering different topics based on Zuhri's sheikhs. The narrations of the work contain detailed information about the asbab al-wurûd (the reasons for the Prophet to mention the hadith). The fact that long-text narrations are also included in later sources strengthens the claims that written texts were used in the early periods. In our study, we aim to determine to what extent the work known as *Juz'un fihî Ahâdis Abi'l-Yamân*, which we think constitutes one of Bukhârî's written sources, is included in the basic hadith sources and especially to what extent it is included in *Sahîh-i Bukhârî*. Within the scope of the study, Abu'l-Yamân's life and scientific personality were determined, and the evaluations of cerh-ta'dîl scholars on the method of receiving hadith from his teacher Shuayb were included. First of all, it was determined how the narrations in *al-Juz*

* Bu makale, Hicrî İkinci Asrın İslâmî İlimlerin Oluşumu ve Şekillenmesindeki Yeri Uluslararası Sempozyumunda sözlü olarak sunulan ve basılan "Tedvin Döneminin Son Ürünlerinden Ebü'l-Yemân'ın Hadis Cüz'ü" adlı tebliğin içeriği geliştirilerek ve kısmen değiştirilerek üretilmiştir. Yazar makalede Etik Kurul İzni gerektirecek bir durum bulunmadığını beyan etmiştir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri, Hadis Ana Bilim Dalı. e-mail: isaylan@hotmail.com Orcid:0000-0001-8462-8927

were included in the basic hadith sources with the same source and text, and then the narrator and witness of the hadiths were mentioned.

Key words: Hadith, Abu'l-Yaman, The hadiths of Juz, *Sahih-i Bukhari*, Muhaddith.

Structured Abstract

In our study, people who lived in the last half of the 2nd century Hijri and the first quarter of the 3rd century, known under the name Abu'l-Yaman, the muhaddith from Homs Hakem b. Nafi' and his work called *al-Juz'*, which has survived until today, were examined. Abu'l-Yaman, who taught many haddith scholars, It has been accepted as reliable by muhakkik haddith scholars. Abu'l-Yaman, who spent his life teaching hadith education, also served as the judge of Homs. No record has been found indicating that Abu'l-Yaman participated in the hadith journeys. His only journey outside Homs is a pilgrimage. Abu'l-Yaman, who also visited the Masjid an-Nabawi on his return, also met with Imam Malik during this visit. During his visit, he saw that Malik's house was furnished in a very luxurious manner, and he did not take hadith from him, thinking that this did not suit the morality of scholars. However, it was seen that he regretted this after a while. Since all of Abu'l-Yaman's teachers were from Homs, it is understood that he did not go on a hadith journey. Although all of his teachers were from Homs, it is seen that his students were many and his hadiths spread to different regions. The reason for this is that Homs is one of the frequent destinations of hadith scholars who participated in the hadith journey. It has been determined that Abu'l-Yaman, who was from the sixth layer of hadith scholars of the Damascus region, met with his teacher Shuayb in 162 Hijri, received the hadiths from his teacher through authorized exchange and narrated most of them with the word "ahberanā". Al-Juz'un, which bears the classification traces of the transition period; It has been observed that the narrators of all the documents were the same, in the form of Abu'l-Yaman → Şuayb → Zuhri, but the narrators of Tabi'in and Sahabi were different. It has been determined that the narrations mostly have five narrators and according to *Kutub-i Sitte*, al-i isnad is used, and in terms of their source, 5 of the narrations are maktû', 7 of them are maktû' and the others are merfû. Most of al-Juz'un hadiths, which do not have a clear systematic in terms of content, attracted attention with their detailed information about the causes. As in al-Juz' hadiths numbered 1,4, 9,12,14,22,30,31,36,37,45,55 and 65; adoption, belonging to a lineage, foster brotherhood and its consequences, Abyssinian demonstrations in the mosque, etc. It is conveyed in a detailed plot. It has been seen that Bukhari preferred different methods for the hadiths consisting only of the text, and Abu'l-Yaman's methods for the narrations that gave detailed asbab al-wurud. The fact that long-text hadiths were included by Bukhari both as a text and as a text, that is, they were preserved from dot to comma without any condensation, supports the view that narrations were made based on written texts in the early periods. Zehebi's; Another point that strengthens this claim is that Şeyhan stated that he narrated the forty hadiths he took from Abu'l-Yaman in Sahihayn, that all of them were called "ahberanā" Shuayb, but not "haddesenā", and that these hadiths were taken and transmitted from Shuayb's line. The hadiths in al-Juz were examined in two ways: one as send and text and the other as text only. First of all, the 73 hadiths quoted by Abu'l-Yaman; 49 of them are in Bukhari's work called *el-Cami'u's-sahih*; 8 of them are in *Kutub-i Tis'a*, except Bukhari; It was seen that 12 of them were included in other sources with the same document and text, while the sources of 4 news could not be determined in terms of document. When looked at only in terms of text, 56 of al-Juz'un hadiths are against muttefakun and all but 4 of them are included in *Kutub-i Tis'a*, and 4 narrations outside of *Kutub-i Tis'a* have been determined to be maktû'. As a result, it has been understood that the hadiths of al-Juz came with a written text after Zuhri, that Abu'l-Yaman took the written copy of his sheikh and transferred them by saying "ahberanā", and Bukhari and other hadiths recorded them with the sign "haddesenā". In fact, although al-Juz' is famous for belonging to Abu'l-Yaman, we can say that the work belongs to Zuhri since it was created from the compilation that Shuayb made from his sheikh Zuhri. As a result of our comparison with Bukhari, it was determined that 64 out of 73 hadiths were included in *Cami'u's-sahih* in terms of text. This shows that *al-Juz'*, which was compiled in the

second century of the Hijri, was successfully transferred to the next century and that there was no *marfu* hadith that was neglected.

GİRİŞ

Hadis literatürünün önemli telif türlerinden biri cüzlerdir. İsim olarak sözlükte parça, bir bütünün parçalarından her biri anlamına gelen cüz', daha çok belli kişilerden gelen rivayetleri bir araya getirmek amacıyla kaleme alınan küçük hacimli hadis kitaplarına denir. Çoğulu eczâ'ü'l-hadis adıyla gelen bu tür, belli konudaki veya sayıdaki rivayetleri yahut bir rivayetin bütün tariklerini toplayan birkaç sayfalık eserlerdir. Ayrıca tedvin faaliyetinin ilk yıllarında cüz' yerine *sahife* kelimesi de kullanılmıştır. Hadis edebiyatında bu türün geliş şekillerine ayrıntılı olarak yer verilmiştir.¹

Sahâbenin tuttuğu küçük çaptaki metinlerin bir araya getirilmesiyle ilk örnekleri ortaya çıkan, tedvin döneminde önemli bir ivme kazanan ve daha sonraki dönemlerde farklı şekillerde varlığını sürdüren bir telif çeşididir. Bu tür telifatin hadislerin derlenip bir araya getirildiği tedvin dönemindeki rolü ve bunun bir sonraki döneme intikalinin mümkün olup olmadığı; başka bir ifadeyle, tedvinden tasnife intikalin hangi ölçüde gerçekleştiği dikkatimizi celp etmiştir. Doktora çalışmamız esnasında Buhârî'nin Ebü'l-Yemân adındaki şeyhinden hadislerin sebab-i vürûdları hakkında ayrıntılı bilgi veren rivayetler naklettiğine ve bunların büyük bir kısmını da sahip olduğu hadis cüzünden yaptığına vakıf olmuştuk. Bu da ilk dönem eserlerinin yalnızca şifahî aktarımla değil yazılı metinlerden de gerçekleştiği teorisini bizim nazarımızda da kuvvetlendirmektedir. Buhârî'nin uzun metinli rivayetleri Ebü'l-Yemân'ın *el-Cüz*'ünden doğrudan aldığı yönünde güçlü bir kanaat içerisindeyiz. Bu kanaatimizi test etmek, doğruluğunu teyit etmek amacıyla Buhârî'nin aynı sened metinle aktardığı rivayetlere dikkat çekilecektir.

Çalışmamızda *Cüz'ün fîhi Ehâdis Ebi'l-Yemân* adıyla maruf eserin temel hadis kaynaklarına ne derece intikal ettiği ve özellikle *Sahîh-i Buhârî*'de ne ölçüde yer aldığını tespit etmeyi amaçlamaktayız. Ebü'l-Yemân ve *el-Cüz*'ünü bir bütün olarak ele almayı hedeflediğimiz bu çalışmamızda; onun hayatı, ilmî kişiliği, ricâl ve tabakat kitaplarından tespit edilecek; Ebü'l-Yemân'ın hocasından hadis alış yöntemi üzerine cerh-ta'dîl âlimlerinin değerlendirmelerine başvurulacak; cüzdeki rivayetlerin temel hadis kaynaklarında öncelikle aynı sened ve metin ile birlikte nasıl yer aldığı tespit edilecek ardından hadislerin *mütâbi'* ve *şâhidi* zikredilecektir. Şayet bir rivayet birçok kaynakta yer alıyorsa sadece *Kütüb-i Sitte*'deki yerine işaret edilecektir.

Hadislerin tedvin dönemi için kesin bir tarih verilmemekle birlikte bunun, hicrî 1. asrın sonlarından 2. asrın ortalarına kadar ki bir zaman dilimini içine aldığı bilinmektedir.² Bu dönemde meydana getirilen hadis malzemelerinin kaynağa yakınlığından dolayı daha değerli olması beklenirken; bu rivayetler, henüz hadis nakil kriterleri oluşturulmadığından ikinci plana atılmıştır. Daha önce kaleme alınmış

¹ Muhammed b. Ca'fer el-Kettânî, *Hadis Literatürü (Risâletü'l-Müstatrafe)*, çev. Yusuf Özbek (İstanbul: İz Yayıncılık, 1994), 132-172; Mücteba Uğur, *Hadis İlimleri Edebiyatı* (Ankara: TDV Yayınları, 1996), 51-62.

² Abdullah Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2011), 314.

olmalarına rağmen, kendilerinden sonraki kaynaklar vasıtasıyla değerlendirmeye tabi tutulmaları hadis cüzlerinin en büyük talihsizliği olsa gerekir.³

Fuad Sezgin'in (ö. 2018), Hatîb el-Bağdâdî'ye dayandırarak Ebü'l-Yemân'ın iki farklı cüzünden bahsettiği halde⁴ Ebü'l-Yemân→ Şuayb→ Zührî senediyle gelen çalışmamızın konusu olan bu cüze vakıf olmadığı anlaşılmaktadır. A'zamî, Ebü'l-Yemân'ın *el-Cüz*'ünü *İlk Devir Hadis Edebiyatı*'na ek bir bölüm, Hasrî ise küçük bir eser olarak neşretmiştir.⁵ *el-Cüz*, Gazze İslam Üniversitesi'nde makale formatında yayımlanmıştır.⁶ Ayrıca "Tedvin Tarihinde Emevî Sarayı...", adlı makalede cüz hakkında bilgilere yer verilmiştir.⁷

1. Hayatı ve İlmî Kişiliği

Ebü'l-Yemân künyesiyle tanınan Hakem b. Nâfi' el-Hımsî el-Behrânî hicretin 138/755 yılında Humus'ta dünyaya gelmiştir.⁸ Hakem b. Nâfi hicrî 2. asrın son yarısı ile üçüncü asrın ilk çeyreğinde yaşamış hâfız, imâm ve hücce unvanlarıyla maruf olmuş bir râvidir. Humus'ta doğup büyüdüğü için el-Hımsî ve Behrân kabilesinden Ümmü Seleme adında bir kadının azatlı kölesi olduğu için de el-Behrânî nisbeleriyle tanınmıştır. Ebü'l-Yemân, muhaddis İsmâil b. Ayyâş'ın (ö.181/797) kâtibidir.⁹ Yaşadığı dönemde Humus şehrinin en iyi âlimi olduğu için Halife Me'mûn kendisini Dimaşk'a çağırılmış ve ona Humus kadılığı görevini vermiştir.¹⁰

Küçük yaşlarda hadis öğrenmeye başlayan ve ömrünün sonlarına kadar bu ilimle meşgul olan Ebü'l-Yemân'ın hadis yolculuğuna katıldığına dair elimizde bir kayıt bulunmamaktadır.¹¹ Ebü'l-Yemân'ın hacca gittiğinde o sırada Medine'de ikâmet eden İmâm Mâlik'i ziyaret etmiş ancak ondan hiç hadis nakletmemiştir. O, İmam

³ bk. Seyit Ali Güşen, *İlk İki Asır Hadis Eserlerindeki Rivayetlerin Temel Hadis Kaynaklarına İntikali* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014), 2; Hacı Ataş, *Siyer ve Hadis Kaynaklarında Hz. Peygamber'in Savaşları* (İstanbul: Kitap Dünyası, 2022), 35-42

⁴ Ahmed b. Alî b. Sâbit Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye fî (ma'rifeti uşûli) 'ilmi'r-rivâye* (Haydarâbâd: Dâiretu'l-Me'ârifî'l-'Usmâniyye, 1357), 214; Fuad Sezgin, *Buhârî'nin Kaynakları* (Ankara: Kitâbiyât Yayınları, 2000), 73-74.

⁵ Muhammed Mustafa el-A'zamî, *İlk Devir Hadis Edebiyatı*, çev. Hulûsi Yavuz (İstanbul: İz Yayıncılık, 2021), 283; Rıdvan b. Salih el-Hasrî, *Cüz'ün fîhi Ehâdîs Ebi'l-Yemân el-Hakem b. Nâfi'el-Behrânî el-Hımsî an Şu'ayb b. Ebî Hamza an ez-Zührî an şuyûhihî* (Beirut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2014).

⁶ Nâfiz Hüseyin Hammâd - Nûr el-Heyle, "Cüz'ün fîhi Ehâdîs Ebi'l-Yemân el-Hakem b. Nâfi'", *Mecelletü Câmi'i'l-Ezher* 13/1 (2011), 513-562.

⁷ Halit Özkan, "Tedvin Tarihinde Emevî Sarayı ve Zührî'nin Mirasına Bir Örnek: Şuayb b. Ebû Hamza Nüshası", *Dîvân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi* 17/32 (2012/1), 1-37; bk. Mehmet Efendioğlu, "Tedvîn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 40/268.

⁸ Alî b. el-Hasen b. Hibetillâh ed-Dimaşkî İbn Asâkir, *Târîhu medîneti Dimaşk*, thk. Amr b. Ğurâme el-Amrevî (Beirut: Dâru'l-Fikr, 1415), 15/75; Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed ez-Zehabî, *Tezkiretü'l-ḥuffâz* (Beirut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1419), 1/302.

⁹ Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed ez-Zehabî, *Mizânü'l-i'tidâl fî naḳdi'r-ricâl*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî (Beirut: Dâru'l-Ma'rife, 1382), 1/582.

¹⁰ İbn Asâkir, *Târîhu medîneti Dimaşk*, 15/70; Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed ez-Zehabî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnaût vd. (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 1405), 10/325.

¹¹ Zehabî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 10/319-320.

Mâlik'in evini oldukça lüks bulmuş ve bunu bir hadis âlimine yakıştırmamış; bu sebeple de ondan nakilde bulunmamıştır. Ancak bir süre sonra, bu hareketinden dolayı pişmanlık duyduğu rivayet edilmiştir.¹² Ebü'l-Yemân'ın ölüm tarihi hakkında hicrî 211 veya 221 yılları zikredilmiştir¹³ ancak onun, hicretin 222. yılı zilhicce ayında, Ebû İshak b. Hârûn (ö. 227/842) zamanında, Humus'ta vefat ettiği görüşü ağırlık kazanmıştır.¹⁴

Ricâl ve tabakat kitaplarında Ebü'l-Yemân'ın hocalarının isimleri farklı sayılarda zikredilse de hepsi bir araya getirildiğinde çoğu Humuslu olmak üzere on iki hocasının olduğu görülmektedir. Kendisinden en fazla hadis aldığı hocası; Humus ehliinden, babasının künyesiyle anılan Ebû Hamza Dînâr'ın oğlu Şuayb b. Ebî Hamza'dır (ö. 162/779).¹⁵ Şam muhaddislerinin *beşinci* tabakasından olan Şuayb, İbn Şihâb ez-Zührî'nin (ö.124/742) en güvenilir kâtibidir¹⁶ ve ondan 1700 hadis nakletmiştir.¹⁷ Ebü'l-Yemân *el-Cüz'*üne aldığı hadislerin tamamını Şuayb senediyle nakletmiştir. Şuayb, hocası Zührî'den aktardığı hadisleri hiç kimsenin nakletmesine müsaade etmemiş ancak, ölüm döşeginde iken Bısr, Bakiye ve Ebü'l-Yemân'ı bu yasaktan istisna tutmuştur.¹⁸ Ebü'l-Yemân'ın derlediği ve onun adına meşhur olan bu cüzün bir anlamda Zührî'nin cüzü olduğunu söyleyebiliriz.

Ebü'l-Yemân, *el-Cüz'*ünü sadece şeyhi Şuayb'dan aldığı hadislerden oluşturmuştur. Ancak onun bu cüzü dışındaki hadislerini aldığı diğer hocaları Safvân b. Amr (ö.155/772), Harîz b. Osmân (ö.163/780),¹⁹ İsmâil b. Ayyâş, Ertât b. el-Münzir, Saîd b. Abdilazîz, Ufeyr b. Ma'dân, Ebû Bekr b. Abdillâh b. Ebî Meryem,²⁰ Attâf b. Hâlid el-Mahzûmî, Mübeşşir b. Ubeyd el-Kureşî, Yezîd b. Saîd b. Zî'usvân ve Saîd b. Sinân Ebî Mehdî'dir.²¹ O, rihlelere katılmadığından hocalarının sayısının çok olmadığı görülmektedir.

Ahmed b. Hanbel Ebü'l-Yemân'dan; *Müsned'*inde 167, Dârimî (ö. 255/869) *Sünen'*inde 6, Buhârî *el-Câmi'u's-şahîh'*inde doğrudan 273 rivayet aktarmıştır.²²

¹² İbn Asâkir, *Târîhu medîneti Dimaşk*, 15/75-76; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 1/581.

¹³ İbn Asâkir, *Târîhu medîneti Dimaşk*, 79-80.

¹⁴ Muhammed b. Sa'd el-Hâşimî İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebîr*, thk. Muhammed Abdulkadir Ata (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1410), 7/328; İbn Asâkir, *Târîhu medîneti Dimaşk*, 15/74; Ârif Köten, "Ebü'l-Yemân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/350-351.

¹⁵ İbn Sa'd, *e't-Tabakât*, 7/325.

¹⁶ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 10/325.

¹⁷ Abdülkadir Şenel, "Şuayb b. Ebû Hamza", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/223.

¹⁸ A'zamî, *İlk Devir Hadis Edebiyatı*, 179.

¹⁹ Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, thk. Muhammed Abdulmuîd Han (Haydarâbâd: Dâiretu'l-Me'ârifil-'Usmâniyye, ts.), 2/344.

²⁰ İbn Asâkir, *Târîhu medîneti Dimaşk*, 15/69.

²¹ Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdirrahmân b. Yûsuf el-Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî esmâ'i'r-ricâl*, thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1400), 7/146-147; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 10/320.

²² Fuad Sezgin, Buhârî'nin Ebü'l-Yemân'dan naklettiği hadis sayısının 257 olduğu ifade etmiştir. Rakam farklılığı sanırım birden fazla hocadan nakledilen hadislerin aynı olarak kabul edilmiş olmasındandır. Fuad Sezgin, *Buhârî'nin Kaynakları* (Ankara: Kitâbiyât Yayınları, 2000), 251.

Kütüb-i Sitte müelliflerinin geri kalanları ise hocaları vasıtasıyla ondan hadis nakletmişlerdir.

Yukarıda sayılanlardan başka Ebü'l-Yemân'dan hadis rivayet eden birçok muhaddis vardır ve bunlardan bazıları şunlardır: Ebû Ubeyd b. Kâsım b. Sellâm (ö. 224/838), Yahyâ b. Maîn (ö. 233/847), Ali b. el-Medîni (ö. 234/848), Abdullah b. Fedâle en-Nesâî (ö. 241/855), Recâ b. el-Muraccâ el-Mervezî (ö. 249/863), İbrâhim b. Saîd el-Cevherî (ö. 250/864), Muhammed b. Sehl el-Buhârî (ö. 251/865), Muhammed b. Yahyâ ez-Zühlî (ö. 258/872), Ebû Mes'ûd Ahmed b. el-Furât er-Râzî (ö. 258/872), Ebû Ali Muhammed b. Ali (ö. 261/875), Şuayb b. Şuayb ed-Dımaşkî (ö. 264/878), İbrâhim b. Hânî en-Nîsâbûrî (ö. 265/879), İsmâil b. Abdillâh el-İsfehânî (ö. 267/880), Muhammed b. İshâk es-Sâğânî (ö. 270/884), İmrân b. Bekkâr el-Berrâd el-Hımsî (ö. 271/885) Muhammed b. Avf et-Tâî (ö. 272/886), Muhammed b. İsâ et-Tarsûsî (ö. 277/893), İbrâhim b. el-Heyssem (ö. 278/894), Abdülkerim b. el-Heyssem ed-Dîrâkûlî (ö. 278/894), Ebû Zeyd Ahmed b. Abdirrahmân el-Hûtî (ö. 279/895), Ahmed b. Abdilvahhab b. Necdetî'l-Hûtî (ö. 279/895), Osman b. Saîd ed-Dârimî (ö. 280/896), Muhammed b. İsmâil es-Sülemî et-Tirmizî (ö. 280/896), İbrâhim b. el-Hüseyn (ö. 281/897), Ebû Zür'a Abdurrahmân b. Amr ed-Dımaşkî (ö. 281/897) ve ondan en son rivayette bulunan Ali b. Muhammed el-Huzzâî el-Cekânî'dir (ö. 292/905).²³

Buhârî, Ebü'l-Yemân'dan naklettiği rivayetlerin tamamını "haddesenâ" (حَدَّثَنَا) lafzıyla; Ebü'l-Yemân ise on ikisi dışında kalan rivayetlerin tamamını "ahberanâ Şuayb" (أَخْبَرَنَا) ifadesiyle aktarmıştır. Buhârî, "ahberanâ" diyerek aktardığı hadislerin hepsini bu cüzden nakletmemiştir. Bu durumda Ebü'l-Yemân'ın bu cüz dışında yazılı belgelerinin olduğunu söyleyebiliriz. Buhârî'nin yazılı kaynaklarını tetkik eden Fuad Sezgin, Ebü'l-Yemân'ın incelediğimiz *el-Cüz*'ünden bahsetmemiş ancak Hatîb el-Bağdâdî'ye dayandırarak onun iki nüshasının olduğunu zikretmiştir.²⁴

Yukarıdaki bilgilere ek olarak Ebü'l-Yemân'ın, vefatına yakın bir zamanda hocası Şuayb'ı ziyaret ettiği; bu ziyarette hocasının, "bunlar benim kitaplarımdır, almak isteyen kişi alsın" dediği;²⁵ bu sözden hareketle onun farklı nüshalarının da olduğu, Ebü'l-Yemân'ın da ondan başka cüzler edinmiş olabileceği muhtemeldir. Zehebî (ö.748/1347), Buhârî'nin doğrudan; Müslim'in ise hocası Dârimî yoluyla Ebü'l-Yemân'dan kırk kadar hadisi *Şahîhayn*'de naklettiğini, hepsine "ahberanâ Şuayb" denildiğini, "haddesenâ" denilmediğini çünkü bunun icâzet yoluyla alındığını açıkça gösterdiğini, hadislerin Şuayb'ın hattından alınan bir cüzden nakledildiğini ifade etmiştir.²⁶ Esasında, Ebü'l-Yemân'ın İsmâil b. Ayyâş'ın, Şuayb'ın ise Zührî'nin kâtibi olması, bu dönemde hadis rivayetinde yazının yoğun olarak kullanıldığını göstermektedir.

Ebü'l-Yemân'ın rihlelere katıldığına dair herhangi bir kayıt tespit edilememiştir. Onun Humus dışına yaptığı tek yolculuğu hac ziyaretidir. Dönüşte Mescid-i Nebevî'yi de ziyaret eden Ebü'l-Yemân, bu ziyaretinde İmâm Mâlik ile de görüşmüştür. Ziyareti esnasında Mâlik'in evinin oldukça lüks bir şekilde döşendiğini

²³ İbn Asâkir, *Târîhu medîneti Dımaşk*, 15/69; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 7/147-148; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, 10/320; Şihâbüddîn Ahmed b. Alî el-Askalânî İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb* (Hindistan: Matba'atu Dâireti'l-Me'ârifî'n-Nizâmiyye, 1326), 2/441.

²⁴ 1-Ebü'l-Yemân→ Şuayb→ Ebü'z-Zinâd→ A'rec→ Ebü Hüreyre. 2-Ebü'l-Yemân→ Şuayb→ Nâfi'→ İbn Ömer. Bağdâdî, *el-Kifâye*, 214; Sezgin, *Buhârî'nin Kaynakları*, 73-74.

²⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 7/150; İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, 2/442.

²⁶ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, 10/325.

görmüş ve bunun âlimlerin ahlâkına yakışmadığını düşünerek ondan hadis almamıştır. Ancak bir süre sonra bundan pişmanlık duyduğu görülmüştür.

Ebü'l-Yemân'ın bütün hocaları Humuslu olduğundan dolayı, onun hadis yolculuğuna çıkmadığı anlaşılmaktadır. Hocalarının tamamı Humuslu olmasına rağmen öğrencilerinin çok olduğu ve hadislerinin farklı bölgelere yayıldığı görülmektedir. Bunun sebebi, Humus'un rihleye katılan muhaddislerin uğrak yerlerinden biri olmasıdır.

2. Ebü'l-Yemân'ın Hocası Şuayb'dan Hadis Alması Bağlamında Yapılan Değerlendirmeler

Şam bölgesi muhaddislerinin *altıncı* tabakasından olan Ebü'l-Yemân,²⁷ hocası Şuayb ile görüşüp hadis aldığına dair bir tartışma olmasa da onun şeyhinden hangi yollarla hadis aldığı ve bunları nasıl naklettiği hususunda, ricâl ve tabakat kitaplarında farklı değerlendirmeler yapılmıştır. Bu bağlamda şu bilgiler nakledilmiştir: Ebü'l-Yemân hocası Şuayb'ın hadiste çok titiz biri olduğu, onun vefatına yakın yanına gittiği ve bu esnada şeyhinin; “Bunlar sahih kitaplarımdır, isteyen kişi alsın, nakletmek isteyen nakletsin, benden her kim dinlemek istiyorsa oğlumdan dinlesin çünkü o benden dinlemiştir.” dediği kaydedilmiştir.²⁸ Ebû Bekr el-Esrem'in anlattığına göre biri, Ebü'l-Yemân hakkında ortalıkta dolaşan bazı hususları Ebû Abdillâh'a (Ahmed b. Hanbel) sordu, o da: “Ne ispat etmeye çalışıyorsun?” diyerek çıkıştı. Ebû Abdillâh devamla Şuayb'ın hadiste işi çok zordu. Ali b. Ayyâş; Humus halkına, ondan hadis nakletme izni hakkında olduğunu düşündüğüm bir hikâye zikretti. O da onlara, “Benden hadis rivayet etmeyin”, dedi. Bu konuşma esnasında Ebü'l-Yemân gelerek “Bu hadisleri benden nakledin.” dedi. Ebû Bekr, Ebû Abdillâh'a: “Münâvele yoluyla mı?” diyerek sorunca; Ebû Abdillâh: “Eğer tek başına münâvele olsaydı onlara hiçbir şey vermezdi. O, sadece bunları dinlemiştir.” diye cevap verdi. Bununla birlikte Ebü'l-Yemân'ın Şuayb'ın oğluna gelerek kendisinden, babasının kitaplarını aldığı sonra da “ahberanâ” diyerek sanki Şuayb'dan dinlemiş gibi aktardığı da ifade edilmiştir.²⁹

Ahmed b. Hanbel'in rahatsız olduğu bu durumu destekleyen bir bilgi de Yahyâ b. Maîn'den nakledilmiştir. Yahyâ'ya Ebü'l-Yemân'ın hocasından hadisi nasıl aldığı sorulmuş, o da münâvele yoluyla hadis aldığı ancak onun bunları başkasına nakletmediğini söylemiştir.³⁰

Yukarıda Mizzî'den (ö. 742/1341) Ebü'l-Yemân hakkında bir bütün olarak zikrettiğimiz bilgiler, başka kaynaklarda parça parça nakledilmiştir. Ahmed b. Hanbel, Şuayb'dan naklettiği hadisler hususunda Ebü'l-Yemân ile ilgili bilgi istenildiğinde; Ebü'l-Yemân'ın bunların bir kısmını Şuayb'a okumuş olduğunu, bazılarını ondan dinlediğini, bir kısmını da icâzet ve münâvele yoluyla aktardığını ancak münâveleyle aldığı rivayetleri kimseye nakletmediğini ifade etmiştir.³¹ Benzer bilgiler daha sarih bir dille şöyle de nakledilmiştir: “Bazı rivayetleri ben ona kıraat ettim, bazılarını da o bana kıraat etti; bir kısmını münâvele, bir kısmını icâzet yoluyla verdi ve hepsinde

²⁷ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 7/148.

²⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 7/150; İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, 2/442.

²⁹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 7/149; İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, 2/441.

³⁰ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 7/150.

³¹ İbn Asâkir, *Târîhu medîneti Dimaşk*, 15/78-79; İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, 2/441.

“ahberanâ Şuayb” tabirini kullan, dedi.”³² Ebû Zür’a, Ebü’l-Yemân’ın Şuayb’dan sadece bir rivayet dinlediğini ve bunun dışındaki rivayetler için icâzet aldığı kaydetmiştir.³³ Bu hususta benzer tartışmaların olduğu ancak bunların kesinlik kazanmadığı anlaşılmaktadır.³⁴

Konuyla ilgili aktarılan bilgiler, benzer şekilde kaynaklarda tekrarlanmıştır. Buradaki ihtilaflı husus Ebü’l-Yemân’ın münâveleyle aldığı rivayetleri başkalarına aktarıp aktarmadığı, ayrıca bunları “ahberanâ” sığasıyla nakledip etmediğinin tespiti konusudur. Yukarıda kaydettiğimiz bilgilerden Yahyâ b. Maîn ve Ahmed b. Hanbel’in münâvele yoluyla hadis aldığı kabul edilmiş ancak bu yolla alınan rivayetlerin başkasına nakledilmediği savunulmuştur. Şuayb’ın vefatına yakın Ebü’l-Yemân’a verdiği icâzeti esas aldığımızda üzerinde çalıştığımız bu hadis cüz’ünün telifinin 162/779 yılı olması kuvvetle muhtemeldir.³⁵ Esasında bu dönemdeki “ahberanâ” lafzı semâ’, kıraat, icâzet, münâvele gibi hadislerin edâsında kullanılan bir sığa iken sonrasında kıraat veya arz denilen yöntemle alınan hadislerin aktarımında kullanılmıştır.³⁶ Durum böyle olunca yani Ebü’l-Yemân döneminde “ahberanâ” lafzı birçok yolla alınan hadislerin edâsında kullanılan ortak bir sığadır.

Cerh-ta’dîl âlimi olan Ebü’l-Hasen el-İclî (ö. 261/875) Ebü’l-Yemân’ı iki yerde *la be’se bih*, olarak kaydetmiştir.³⁷ Öyle anlaşılıyor ki İclî, Yahyâ b. Maîn ve Ebû Zür’a gibi *la be’se bih* sığasını *sika* anlamında kullanmıştır. Ebû Hâtim er-Râzî (ö.277/890) onu *nebîl*, *sadûk* ve *sika* olarak tarif etmiştir.³⁸ İbn Hibbân (ö. 354/965) onu *Şikât*’ında zikretmiştir.³⁹ Onun *sika* olduğunu söyleyen başka muhaddisler de bulunmaktadır.⁴⁰

Konuyla alakalı bilgileri derleyen Zehebî; Ebü’l-Yemân’ın *sika* olduğunu, Harîz b. Osmân, Safvân b. Amr, Ebû Bekr b. Ebî Meryem ve bunlar gibi önde gelen muhaddislerin ondan hadis naklettiğini, Şeyhayn’ın onun Şuayb b. Ebî Hamza’dan naklettiği hadislerle ihticac ettiğini, Ebû Zür’a ve Ebû Hâtim er-Râzî’nin yaratılışla ilgili ondan hadisler naklettiğini söylemiştir.⁴¹ Başka bir değerlendirmesinde de Zehebî; Ebü’l-Yemân’ın *sika* olanların önde geleni olduğunu, Yahyâ b. Maîn, Ahmed b. Hanbel, Buhârî, Ebû Zür’a, Muhammed b. Avf et-Tâ’î ve daha başka muhaddislerin kendisinden nakilde bulunduğunu ve Ebû Hâtim’in de onun için “Önde gelen *sika* kimselerdendir.” dediğini ifade etmiştir.⁴²

Ebü’l-Yemân’dan elliden fazla muhaddis nakilde bulunmuş ve ona güvenmiştir. Onun hocası Şuayb’dan hadis alma yönteminde bir tartışma var ise de İbn Hacer’in (ö. 852/1448) ifade ettiği gibi bu söylenenler doğruysa onun hadisleri icâzetli aldığına

³² Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 7/150; İbn Hacer, *Tehzîbü’t-tehzîb*, 2/442.

³³ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 7/150; Zehebî, *Mizânü’l-i’tidâl*, 1/581.

³⁴ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 7/151.

³⁵ Şuayb b. Ebî Hamza bahsi geçen yılda vefat etmiştir. bk. İbn Sa’d, *eş-Tabakât*, 7/325.

³⁶ bk. Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, 17.

³⁷ Ahmed b. Abdillâh el-İclî, *Ma’rifetü’s-şikât*, thk. Abdülalîm Abdülazîm el-Bestevî (Medine: Mektebetü’-d-Dâr, 1405), 1/127,313.

³⁸ Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl* (Beyrût: Dâru İhyâi’t-Türâsî’l-‘Arabî, 1271), 3/129.

³⁹ Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân el-Bustî İbn Hibbân, *eş-Şikât*, thk. Muhammed Abdülmuîd Han (Haydarâbâd: Dâiretu’l-Me’ârifî’l-‘Usmâniyye, 1393), 8/194.

⁴⁰ İbn Asâkir, *Târîhu medîneti Dimaşk*, 5/572; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 7/153.

⁴¹ Zehebî, *Mizânü’l-i’tidâl*, 1/581.

⁴² Zehebî, *Tezkiretü’l-ıhuffâz*, 1/302.

işaret etmektedir. Ebü'l-Yemân'dan hadis aktaran herkes "ahberanâ" lafzıyla rivayet etmiş ve bu hususta Ahmed b. Hanbel, Dârimî, Buhârî gibi öğrencileri arasında da bir tartışma olmamıştır.⁴³

el-Cüz', ilk dönem eserlerinden olduğu için Ebü'l-Yemân rivayetlerini icâzetli münâvele yoluyla almış ve cüzdeki bütün rivayetleri "ahberanâ" sîgasıyla aktarmıştır. Yapılan değerlendirmelerden Ebü'l-Yemân'ın *sika* olduğu hususunda icmâ edildiği, cerhine dair herhangi bir bilginin olmadığı; sadece hocasından hadis alma yönteminde bir tartışma olduğu, bunun da onun rivayetine halel getirmeyeceği söylenilebilir.

3. Ebü'l-Yemân'ın Hadis Cüzü

Ebü'l-Yemân'ın hadis cüzü olarak bilinen bu eserin orjinal adı: *Cüz'ün fîhi Ehâdîs Ebi'l-Yemân el-Hakem b. Nâfi'* şeklindedir. *el-Cüz'*, 519/1125 yılında istinsah edilmiş ve Ebû Mansûr Abdurrahmân, Muhammed b. el-Hasan el-Saffâr, Muhammed b. Abdillâh el-Kerâbisî, Alî b. Muhammed el-Hakkânî (ö. 292/905) râvileriyle hadisleri cem eden ilk müellife ulaşmıştır. *el-Cüz'*ün yazması Şam Zahirîyye Kütüphânesi'nde, 120 numaralı bölümde, varak 70a'dan başlamakta, 80a ile bitmektedir. Cildi 16,5 cm X 10,5 cm ölçüsünde, yazılı kısmı ise yaklaşık 15 cm X 9 cm ebadındadır. *el-Cüz'*, 519/1125 senesinde istinsah edilmiş ve o yıl Abdurrahmân b. Muhammed eş-Şîrâzî'ye okunmuştur. Esere ait yirminin üzerinde kıraat icâzeti bulunmaktadır ve 732/1331 yılı muhtemelen son icâzet yılıdır. Muhaddis el-Hâfız Abdurrahmân el-Ganî tarafından Kâsiyûn'da ez-Ziyâ'îye'ye vakfedilmiştir.⁴⁴

*el-Cüz'*ün meydana geliş yılı, Ebü'l-Yemân'ın hocası Şuayb'ın vefatına tekabül etmektedir. Ebü'l-Yemân'ın hocasını vefatına yakın ziyaret ettiği, bu ziyaret esnasında Şuayb'ın "bunlar benim kitaplarımdır, almak isteyen alsın" dediği⁴⁵ ve onun hocası tarafından kendisine izin verilen üç kişiden biri olduğu rivayet edilmiştir.⁴⁶ Bu icâzeti esas alındığında *el-Cüz'*ün 162/779 yılında tedvin edildiği sonucuna ulaşılmaktadır; zira Şuayb, bahsi geçen yılda vefat etmiştir.⁴⁷

3.1. el-Cüz'ün Rivayetleri

Çalışmamıza esas aldığımız *el-Cüz'*de 73 rivayet bulunmaktadır.⁴⁸ Bu rivayetlerin büyük bir kısmı uzun metinlerden oluşmaktadır. Hadislerin metinlerini olduğu gibi verip kaynaklarını göstermek makalenin sınırlarını aşacağından dolayı; *el-Cüz'*ün bütün senedlerinde Ebü'l-Yemân→ Şuayb→ Zührî râvileri ortak olduğu için Zührî'den önce gelen râviler zikredilecek, rivayetin bir bölümü veya kısa içeriği, ulaşılması kolay olması için rivayetin Arapça metninin bir bölümü parantez içinde kendi numarası altında verilecektir. Devamında Ebü'l-Yemân'ın naklettiği hadislerin aynı sened ve metin ile kaynaklarda nasıl yer aldığı tespit edilecek ardından

⁴³ Şihâbüddîn Ahmed b. Alî el-Askalânî İbn Hacer, *Fethu'l-bârî bi-şerhi Şahîhi'l-Buhârî*, thk. Muhammed Fuâd Abdalbâkî (Beyrût: Dâru'l-Ma'rife, 1379), 1/399.

⁴⁴ A'zamî, *İlk Devir Hadis Edebiyatı*, 283; Hammâd - el-Heyle, "Cüz'ün fîhi Ehâdîs Ebi'l-Yemân el-Hakem b. Nâfi'", 521.

⁴⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 7/150; İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, 2/442.

⁴⁶ A'zamî, *İlk Devir Hadis Edebiyatı*, 179; Ayrıca bk. Özkan, "Tedvin Tarihinde Emevî Sarayı ve Zührî'nin Mirasına Bir Örnek: Şuayb b. Ebû Hamza Nüşhası", 30.

⁴⁷ İbn Sa'd, *eṭ-Ṭabaḳât*, 7/325.

⁴⁸ Hammâd - el-Heyle, "el-Cüz'ün fîhi Ehâdîs Ebi'l-Yemân el-Hakem b. Nâfi'", 513-562.

hadislerin *mütâbi'*⁴⁹ ve *şâhidi* zikredilecektir. Şayet bir rivayet birçok kaynakta yer alıyorsa sadece *Kütüb-i Sitte*'deki yerine işaret edilecektir.

1. *Hadis*: Ebü'l-Yemân→ Şuayb→ Zührî→ Urve b. Zübeyr→ Âişe (r.a.) senediyle Allah Resûlü (s.a.s.) “*Ey Zem'a'nın kızı Sevde! Abdurrahmân'dan perdelen!* (اِحْتَجِي مِنْهُ) (يَا سَوْدَةَ بِنْتُ زَمْعَةَ ” buyurmuştur. Nesep tespitinin nasıl olacağı hususunda ayrıntılı bilgi veren bu rivayeti Buhârî aynı sened ve metinle, Dârimî ise metnin bir kısmını hazfederek nakletmiştir.⁵⁰ Buhârî ve başka muhaddisler bu hadisi farklı *mütâbi'*lerle zikretmişlerdir.⁵¹

2. *Hadis*: ...Urve→ Âişe senediyle Allah Resûlü “*Çocuk döşek sahibinindir. Zina edene mahrumiyet vardır.* (الْوَلَدُ لِلْفَرَّاشِ وَلِلْعَاهِرِ الْحَجَرِ)” buyurmuştur. Ebü'l-Yemân, rivayetin sonunda Ebû Hüreyre'nin (ö. 58/678) bu sözü yüksek sesle ilan ettiğini söylemiştir. Ebü'l-Yemân'ın naklettiği bu rivayeti aynı sened ve metinle Taberânî (ö. 360/971) rivayet etmiştir.⁵² Buhârî, daha uzun bir metinde *mütâbi'* olarak kaydetmiştir.⁵³ Hadisin Ebü'l-Yemân tariki, *Kütüb-i Tis'a*'da yer almamış, Ebû Hüreyre isnadı daha meşhur olmuş ve birçok kaynakta kaydedilmiştir.⁵⁴ Peş peşe nakledilen bu iki hadisin ilkinde olay ayrıntılı olarak verilmiş, ikincisinde ise sadece aktardığımız kısım zikredilmiştir.

3. *Hadis*: ...Urve→ Hişam b. Hakîm b. Hizâm senediyle Hz. Peygamber: “*Allah, bu dünyada insanlara işkence yapanlara azap eder.* (إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى يُعَذِّبُ الَّذِينَ يُعَذِّبُونَ النَّاسَ فِي الدُّنْيَا)” buyurmuştur. Rivayeti aynı sened ve metinle Ahmed b. Hanbel ve Taberânî kaydetmiştir.⁵⁵ Hişam'ın babasının Hakîm'e dayandırarak naklettiği, insana kötü

⁴⁹ Mütâbaat kelimesi istilâh olarak “ferd veya garîb olduğu sanılan bir hadisin râvisine, hadisi tahrice uygun bir başka râvinin muvâfakat etmesi ve hadisin aynı hocadan veya senedinin üst kısmında bulunan bir başka râvisinden benzer ifadelerle aktarılması” demektir. Salahattin Polat, “Mütâbaat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 32/180.

⁵⁰ Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *el-Câmi'u's-Şâhih*, thk. Muhammed Züheyr b. Nâsir en-Nâsir (b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 1422), “İtk”, 8; Abdullâh b. Abdurrahmân b. ed-Dârimî, *es-Sünen*, thk. Hüseyin Selîm Esed (Riyad: Dâru'l-Muğni, 1421), “Nikâh”, 41.

⁵¹ Buhârî, “Buyû”, 3; “Vasâyâ”, 4; “Ferâid”, 18; “Buyû”, 100; “Husûmât”, 5; “Hudûd”, 23; Mâlik b. Enes b. Mâlik el-Yemenî, *el-Muvaţta'*, thk. Muhammed Fuâd Abdulbâkî (Beyrût: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1406), “Akdiyye”, 20; Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnaût vd (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1421), 41/332; Muhammed b. Yezîd el-Kazvinî İbn Mâce, *es-Sünen*, thk. Şuayb el-Arnaût vd. (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1430), “Nikâh”, 59.

⁵² Süleymân b. Ahmed et-Taberânî, *Müsnedü's-Şâmiyyîn*, thk. Hamdî b. Abdilmecîd es-Silefî (Beyrût: Müessesetu'r-Risâle, 1405), 4/192.

⁵³ Buhârî, “Megâzî”, 55.

⁵⁴ Buhârî, “Hudûd”, 23; Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Neysâbü'rî Müslim, *el-Câmi'u's-Şâhih*, thk. Muhammed Fuâd Abdulbâkî (Beyrût: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts.), “Radâ”, 37; Ebû İsâ Muhammed b. İsâ et-Tirmizî, *es-Sünen*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir vd. (Mısır: Mektebetu Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1395), “Radâ”, 8; Ahmed b. Şuayb en-Nesâî, *es-Sünen (el-Müctebâ)*, thk. Abdulfettâh Ebû Gudde (Halep: Mektebetü'l-Matbûâtî'l-İslâmiyye, 1406), “Talâk”, 48; İbn Mâce, “Nikâh”, 59.

⁵⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 24/51; Taberânî, *Müsnedü's-Şâmiyyîn*, 4/192.

muamele edenin ele alındığı bu rivayetin birçok *mütâbi'i* bulunmaktadır.⁵⁶ Şuayb el-Arnaût, bu hadisin senedinin Müslim'in şartı üzerine *sahih* olduğunu belirtmiştir.⁵⁷

4. *Hadis*: ...Urve→ Zeyneb bt. Ebî Seleme→ Ümmü Habîbe'nin "Yâ Rasûlallah! Ebû Sufyân'ın kızı, kız kardeşim ile evlenmek ister misin?" teklifine Hz. Peygamber'in "İyi bil ki, kardeşin bana helâl olmaz (إِنَّ ذَلِكَ لَا يَحِلُّ لِي)" diyerek cevap verdiği, iki kız kardeşin aynı anda bir nikâh altına alınamayacağını, üvey kardeş veya süt kardeşin kızıyla evlenilemeyeceğini ve süt emmenin doğurduğu sonuçları konu alan bu uzunca rivayeti Buhârî, aynı sened ve metinle "Süt Emmenin Hükümü" babında aktarmıştır.⁵⁸ Buhârî, Müslim, Ahmed b. Hanbel ve daha başka muhaddisler rivayetin *mütâbi'*lerini nakletmişlerdir.⁵⁹

5. *Hadis*: ...Urve→ Hz. Âişe'nin Habeşlilerin mızraklarıyla mescitte oynadığı, Allah Resûlü'nün ayakta durarak kendisine bunları seyretmesine fırsat verdiği, o zaman bir genç olarak duygularını anlattığı bu rivayeti (...وَالْحَبَشَةُ يَلْعَبُونَ بِالْحِرَابِ فِي الْمَسْجِدِ...) Taberânî, aynı sened ve metinle aktarmıştır.⁶⁰ Buhârî, Müslim ve Ahmed b. Hanbel; Âişe→ Urve→ Zührî sonrasında değişen *mütâbi'*lerle ve yakın lafızlarla nakletmişlerdir.⁶¹

6. *Haber*: ...Urve→ Âişe senediyle nakledilen rivayette Hz. Âişe, Ebû Bekir'in Gâbe denilen yerde toplanacak yirmi vesk hurma kendisine hibe ettiğini, vefatı yaklaştığında ise şimdiye kadar topladıklarının kendisinin olduğunu ancak bundan böyle iki erkek ve iki de kız kardeşi arasında Allah'ın kitabına uygun olarak paylaşmaları gerektiğini, söylemiştir.⁶² Beyhakî, Ebü'l-Yemân→ Şuayb→ Zührî→ Urve, isnadıyla Hz. Âişe'den aktardığı bu *mevkûf* haberi aynı sened ve metinle nakletmiştir.⁶³ İmâm Mâlik, "Kişinin Çocuklarından Birine Fazla Bir Şey Bağışlaması" babında Zührî→ Urve→ Zübeyr→ Hz. Âişe'den aynı lafızlarla aktarmış, Taberânî bu senedle haberin bir bölümünü ve Abdurrezzâk da Ma'mer tarikiyle rivayet etmiştir.⁶⁴

7. *Haber*: ...Urve kimseye nispet etmeden bir önceki rivayet için; "Sağken yapılan hibe kabul edilir, vefat esnasında yapılan hibe ise kabul edilmez (يُرَدُّ مِنْ حَنْفٍ (الْحَيِّ النَّاجِلِ)" açıklamasında bulunmuştur. Ebü'l-Yemân→ Şuayb→ Zührî→ Urve senedi ile kaynaklarda bu haberi tespit edemedik ancak İbn Ebî Şeybe ve Ebû Dâvûd bunu

⁵⁶ Müslim, "Birr ve's-Sıla", 118-119; Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, thk. Şuayb el-Arnaût vd. (Suriye: Dâru'r-Risâti'l-Âlemiyye, 1430), "Harâc", 33; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 25/174.

⁵⁷ Şuayb el-Arnaût, "Ta'likât", *Müsnedi İmâm Ahmed b. Hanbel* (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1421), 24/52.

⁵⁸ Buhârî, "Nikâh", 21.

⁵⁹ Buhârî, "Nefekât", 16; "Nikâh", 26; Müslim, "Radâ", 16; Nesâî, "Nikâh", 46; Ahmed b. Hanbel, 44/51.

⁶⁰ Taberânî, *Müsnedü's-Şâmiyyîn*, 4/193.

⁶¹ Buhârî, "Salât", 69; "Nikâh", 114; Müslim, "Salâtü'l-İdeyn", 18; Ahmed b. Hanbel, 42/204.

⁶² (وَجَاءَتْ سَكْرَةُ الْمَوْتِ بِالْحَقِّ ذَلِكَ مَا كُنْتَ مِنْهُ تُحِيدُ) Kâf, 50/19.

⁶³ Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kebîr*, thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ (Beyrût: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1424), 6/295.

⁶⁴ Abdurrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî, *el-Muşannef*, thk. Habîburrahmân el-Azamî (Beyrût: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1403), 9/101; Taberânî, *Müsnedü's-Şâmiyyîn*, 4/201.

Urve'ye nispet ederek nakletmiştir.⁶⁵ Bu haber, *maktû'* bir rivayet olarak kabul edilmektedir. Ebû Dâvûd, birincisi Urve'ye, ikincisi ise Hz. Âişe'ye nispet ederek peş peşe zikrettiği bu haberi, "Hibe" babında Hikl→ Evzâî→ Zührî→ Urve→ Âişe tarikiyle *mevkûf* olduğunu kaydetmiştir.⁶⁶ Urve'nin zikrettiği bu haber, bir önceki rivayetin devamı ve açıklaması gibi görünmektedir.

8. *Haber*: Urve'nin, Hz. Âişe'ye "Peygamberler ümitlerini yitirip de kendilerinin yalana çıkarıldıklarını sandıkları sırada onlara yardımımız gelir..." (Yûsuf, 12/110) ayetiyle ilgili birkaç soru sorduğu ve Hz. Âişe'nin ayetle ilgili görüşlerini naklettiği *mevkûf* bir haberdir. Buhârî, Ebü'l-Yemân→ Şuayb→ Zührî→ Urve→ Âişe senedinin yanı sıra daha başka tariklerle de bu habere yer vermiştir.⁶⁷

9. *Haber*: ...Urve'nin, Hz. Âişe'ye yetim kızlar hakkında en-Nisâ 4/3. ve 127. ayetlerinin tefsirlerini sorduğu bu haberi Buhârî, Ebü'l-Yemân→ Şuayb→ Zührî→ Urve→ Âişe senedi ve daha başka tariklerle *mevkûf* olarak zikretmiştir.⁶⁸

10. *Hadis*: ...Urve→ Hz. Âişe, örtünme emri indikten sonra sütbabası Ebü'l-Ku'ays'ın kardeşi Eflah'ın yanına girmek için izin istediğini ancak o, Hz. Peygamber'e sormadan kendisine izin veremeyeceğini söylemiştir. Hz. Âişe'nin bu durumu Allah Resûlü'ne sorması üzerine: "Ona izin ver çünkü o senin amcandır (إِنِّدْبِي لَهُ فَإِنَّهُ عَمُّكَ)" buyurduğunu bildirmiştir. Bu hadisi Buhârî, aynı sened ve metinle "el-Ahzâb 33/55. Ayetin Tefsiri" babında aktarmıştır.⁶⁹ Hadisin yakın lafızlarla *mütâbi*'leri de bulunmaktadır.⁷⁰

11. *Haber*: ...Urve→ Uhud Savaşı'nda Huzeyfe'nin babası hata ile öldürülmüş ve o, babasının katili için "Allah sizi bağışlasın." diyerek "O, merhamet edenlerin en merhametlisidir" (Yûsuf 12/92) ayetini okumakla yetinmiştir. Bu haber, Abdurrezzâk→ Ma'mer→ Zührî isnadıyla benzer lafızlarla rivayet edilmiştir.⁷¹ Ebü'l-Yemân'ın Urve'den *maktû'* olarak naklettiği bu rivayeti Buhârî, yakın lafızlarla beş yerde Hz. Âişe'den *mevkûf* olarak aktarmıştır.⁷²

12. *Hadis*: ...Urve→ Hz. Âişe senediyle gelen, el-Ahzâb 33/5. ayetinin nüzul sebebi olan hadise göre Cahiliye döneminde evlat edinilenlerin evlatlığı o kimsenin adıyla çağırılmakta ve o kişiye mirasçı olmaktadır. Evlat edinme, evlatların babasına nispet edilme, süt emzirme ve evlilikte denklik ile ilgili konuları ele alan bu uzun hadisi Buhârî, "Denkliklerin Din Hususunda Olduğu" babında aynı senedle ve

⁶⁵ Abdullâh b. Muhammed İbn Ebî Şeybe, *el-Muşanneffî'l-eḥâdîş ve'l-âşâr*, thk. Kemâl Yûsuf el-Hût (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1409), 6/234; Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *el-Merâsîl*, thk. Şuayb el-Arnaût (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1408), 176.

⁶⁶ Ebû Dâvûd, *el-Merâsîl*, 177.

⁶⁷ Buhârî, "Tefsîr/Yûsuf Sûresi", 110; "Enbiyâ", 19; "Megâzî", 40.

⁶⁸ Buhârî, "Vasâyâ", 21; "Şirke", 7; "Nikâh", 17; "Nikâh", 43.

⁶⁹ Buhârî, "Tefsîr, 246/el-Ahzâb" 55.

⁷⁰ Buhârî, "Edeb", 93; Müslim, "Radâ" 5; Mâlik, *el-Muvaṭṭa'*, "Radâ", 3; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 43/354.

⁷¹ Abdurrezzâk, *el-Muşannef*, 10/175; İbn Ebî Şeybe, *el-Muşannef*, 4/281; Taberânî, *Müsnedü's-Şâmiyyîn*, 4/201, 3104.

⁷² Buhârî, "Bed'ü'l-halk", 11; "Megâzî", 18; "Diyât", 16; "Menâkibü'l-Ensâr", 22; "Eymân", 15.

emzirme konusu hariç aynı lafızlarla rivayet etmiştir.⁷³ Rivayetin emzirme kısmı ise *mütâbi*'lerde zikredilmiştir.⁷⁴

13. *Hadis*: ...Urve→ Hz. Âişe'nin Resûlullah'tan, Müslümanın başına gelen musibetin onun bir günahına kefaret olacağına dair (مَا مِنْ مُصِيبَةٍ تُصِيبُ الْمُسْلِمَ) naklettiği rivayeti Buhârî ve Ahmed b. Hanbel, Ebü'l-Yemân'ın sened ve metniyle kaydetmişlerdir.⁷⁵ Hadisin aynı ve yakın lafızlarla *mütâbi*'leri de bulunmaktadır.⁷⁶

14. *Hadis*: ...Urve→ Hz. Âişe'nin naklettiğine göre bir kadın eski kocasına dönmek isteğini Allah Resûlü'ne bildirmiş, bunun üzerine O: “Sanırım ki, sen eski kocan Rifâa'ya dönmek istiyorsun. İkinci kocan Abdurrahmân senin balcığınan tutmadıkça, sen de onun balcığınan tutmadıkça bu olamaz (ona varamazsın) (لَعَلَّكَ تُرِيدِينَ أَنْ تَرْجِعِي إِلَى رِفَاعَةَ، لَا، حَتَّى يَذُوقَ عُسَيْلَتَكَ وَتَذُوقِي عُسَيْلَتَهُ)” buyurmuştur. Ebü'l-Yemân'ın buradaki hükmün, bundan sonra değişmez bir uygulama olduğunu bildirdiği bu hadisi Buhârî, aynı sened ve metinle aktarmıştır.⁷⁷ Rivayetin yakın lafızlarla *mütâbi*'leri de mevcuttur.⁷⁸

15. *Haber*: ...Urve→ Hz. Âişe: “Neseben haram gördüğünüz şeyleri süt cihetinden de haram sayın! (حَرِّمُوا مِنَ الرِّضَاعَةِ مَا تَحَرَّمُونَ مِنَ النَّسَبِ)” demiştir. Yukarıda onuncu sırada naklettiğimiz uzun rivayetin son kısmında zikredilmiştir.⁷⁹ Rivayetin öncesi ve sonrasında ele alınan konuyla alakasını kuramadığımız, Ebü'l-Yemân'ın ayrı olarak aktardığı bu haber, müstakil bir rivayet değil onuncu sırada aktardığımız rivayetin son kısmıdır. *Mevkûf* olan bu rivayetin yakın lafızlarla başka kaynaklarda *mütâbi*'leri nakledilmiştir.⁸⁰

16. *Hadis*: ...Urve→ Zeyneb bt. Ebî Seleme→ Ümmü Habîbe→ Zeyneb bt. Cahş Resûlullah bir gün korkmuş halde gelerek “Lâ ilâhe illallâh vukuu yaklaşan bir şerden ve büyük bir fitneden dolayı vay Arab'ın hâline!.. (وَيْلٌ لِلْعَرَبِ مِنْ شَرِّ قَدِ افْتَرَبَ،)” buyurmuştur. Buhârî, bunu iki yerde aynı sened ve metinle Ebü'l-Yemân'dan nakletmiştir.⁸¹ Rivayetin birçok *mütâbi*'i bulunmaktadır.⁸²

17. *Hadis*: ...Urve→ Zeyneb bt. Ebî Seleme→ Seleme'nin aktardığına göre Hz. Peygamber “Ben ancak bir beşerim. Bazen bana davahılar gelir. Bazısı diğerinden daha belîğ konuşabilir (إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ، وَإِنَّهُ يَأْتِينِي الْخَصْمُ،)” buyurmuştur. Adaletin yanıtılmaması gerektiğini vurgulayan bu hadisi Buhârî, aynı sened ve metinle aktarmıştır.⁸³ Ayrıca hadis bundan başka *mütâbi*'lerle de zikredilmiştir.⁸⁴

18. *Hadis*: ...Urve→ Hz. Âişe'nin zikrettiğine göre Hz. Peygamber: “Hiçbir peygamberin ruhu cennetteki durağını görmedikçe alınmaz. (إِنَّهُ لَمْ يُفْبِضْ نَبِيٌّ قَطُّ حَتَّى يَرَى)”

⁷³ Buhârî, “Nikâh”, 16.

⁷⁴ Müslim, “Radâ”, 26-30; Ebû Dâvûd, “Nikâh”, 10.

⁷⁵ Buhârî, “Merdâ”, 1; Ahmed b. Hanbel, 41/121.

⁷⁶ Müslim, “Birr ve’s-Sıla”, 49; Ahmed b. Hanbel, 41/378.

⁷⁷ Buhârî, “Libâs”, 6.

⁷⁸ Müslim, “Nikâh”, 111-114; Nesâî, “Talâk”, 43; Dârimî, “Talâk”, 4.

⁷⁹ Buhârî, “Tefsîr, 246/el-Ahzâb” 55.

⁸⁰ Müslim, “Radâ”, 5 (1445); Mâlik, “Radâ”, 3; Ahmed b. Hanbel, 43/354.

⁸¹ Buhârî, “Menâkıb”, 25; “Fiten”, 26.

⁸² Buhârî, “Enbiyâ”, 9; “Fiten”, 4; Müslim, “Fiten”, 1-2; Tirmizî, “Fiten”, 23; İbn Mâce, “Fiten”, 9.

⁸³ Buhârî, “Ahkâm”, 31.

⁸⁴ Buhârî, “Ahkâm”, 29; “Mezâlim”, 17; Müslim, “Akdiyye”, 5.

...” buyurmuştur. Buhârî ve Ahmed b. Hanbel, hadisi aynı sened ve metinle nakletmişlerdir.⁸⁵ Hadisin aynı ve yakın lafızlarla başka *mütâbi*'leri de kaydedilmiştir.⁸⁶

19. *Hadis*: ...Urve→ Hz. Âişe, Hz. Ebû Bekir'in vefatı esnasında; “Giydiğim şu iki elbisemi yıkayıp beni onlarla kefenleyin. Zira diri, bunun yenisine ölüden daha lâyıktır. (اغْسِلُوا نُؤْيِي هَدْيَيْنِ اللَّذَيْنِ كَانَ يَلْبَسُنَّ، فَكَفِّنُونِي فِيهِمَا)” buyurduğunu nakletmiştir. Kaynaklarda Ebû'l-Yemân'ın tarikiyle bulamadığımız bu *mevkûf* haberi Buhârî, yakın lafızlarla Mu'allâ b. Esed→ Vuheyb→ Hişâm→ babası (Urve)→ Âişe senediyle rivayet etmiştir.⁸⁷

20. *Hadis*: Ebû'l-Yemân→ Şuayb→ Zührî→ Saîd b. Müseyyeb ve Ebû Seleme b. Abdirrahmân→ Ebû Hüreyre isnadıyla Hz. Peygamber'in namazda rükûdan doğrulurken müminlere dua yaptığıyla ilgili (اللَّهُمَّ أَنْجِ الْوَلِيدَ بْنَ الْوَلِيدِ) rivayeti aynı sened ve metinle Taberânî, Ebû Zür'a tarikiyle rivayet etmiştir.⁸⁸ Buhârî, hadisin isnadında Saîd b. Müseyyeb ve metnin son kısmında “Allahuekber” lafzı olmadan kaydetmiştir.⁸⁹ Bu rivayet, birçok tarikle Ebû Hüreyre'den nakledilmiştir.⁹⁰

21. *Hadis*: ...Saîd b. Müseyyeb ve Ebû Seleme b. Abdirrahmân→ Ebû Hüreyre'nin naklettiğine göre Hz. Peygamber, “Cemaatle kılınan namaz, birinizin yalnız başına kıldığı namazdan yirmi beş derece daha faziletli olur... (تَفْضُلُ صَلَاةِ الْجَمْعِ صَلَاةِ أَحَدِكُمْ وَحْدَهُ)” buyurmuştur. Buhârî hadisi aynı sened ve metinle “Sabah Namazını Cemaatle Kılma” babında aktarmıştır.⁹¹ Hadisin *mütâbi*'leri çoktur.⁹²

22. *Hadis*: ... Saîd b. Müseyyeb ve Ebû Seleme b. Abdirrahmân→ Abdullah b. Amr'ın naklettiğine göre Hz. Peygamber: “Her aydan üç gün oruç tut!” buyurmuştur. Abdullah'a bazı tavsiyeler içeren bu hadisi Buhârî, aynı sened ve metinle “Bir Gün Oruç Tutmak Bir Gün İftar Etmek” babında aktarmıştır.⁹³ Hadisin çok sayıda *mütâbi*'leri bulunmaktadır.⁹⁴

23. *Hadis*: ...Saîd b. Müseyyeb→ Ebû Hüreyre'nin naklettiğine göre Hz. Peygamber “Allah yolunda cihat eden kimsenin örneği, cihattan dönüncüye kadar bıkmadan usanmadan gecelerini namaz, gündüzlerini oruçla geçiren kimse gibidir... (مِثْلُ الْمُجَاهِدِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ)” buyurmuştur. Buhârî, hadisi aynı sened ve metinle “İnsanların En Faziletlisi Allah Yolunda Canı ve Malı ile Cihat Eden Mümindir.” babında aktarmıştır.⁹⁵ Hadis, kaynaklarda birçok *mütâbi*'i ile yer almıştır.⁹⁶

⁸⁵ Buhârî, “Menâkıb”, 85; Ahmed b. Hanbel, 41/130.

⁸⁶ Buhârî, “Menâkıb”, 86; “Da'avât”, 28; “Rikâk”, 41; Müslim, “Fedâilü's-Sahâbe”, 87.

⁸⁷ Buhârî, “Cenâiz”, 94.

⁸⁸ Taberânî, *Müsnedü's-Şâmiyyîn*, 4/169.

⁸⁹ Buhârî, “Ezân”, 128.

⁹⁰ Buhârî, “Enbiyâ”, 19; “İstiskâ”, 2; “Da'avât”, 58; “Cihâd”, 98; “Tefsîr”, 62; Müslim, “Mesâcid”, 294, 295; Nesâî, “Tetbîk”, 26; İbn Mâce, “Mevâkitü's-Salât”, 145; Ahmed b. Hanbel, 12/431.

⁹¹ Buhârî, “Ezân”, 31.

⁹² Buhârî, “Tefsîr/ el-İsrâ”, 78; Müslim, “Mesâcid”, 246; Ahmed b. Hanbel, 12/109.

⁹³ Buhârî, “Savm”, 56.

⁹⁴ Buhârî, “Enbiyâ”, 37; Müslim, “Siyâm”, 181; Nesâî, “Siyâm”, 76.

⁹⁵ Buhârî, “Cihâd”, 2.

⁹⁶ Müslim, “İmâre”, 110; Tirmizî, “Fedâilü'l-Cihâd”, 1; Nesâî, “Cihâd”, 14; Ahmed b. Hanbel, 16/59.

24. *Hadis*: ...Saîd b. Müseyyeb→ Ebû Hüreyre senediyle gelen Resûlullah'ın kısıtlı imkânlardan dolayı Allah yolunda istediği kadar gazaya çıkamadığını ifade ettiği (لَوْلَا (أَنَّ رَجُلًا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ لَا تَطِيبُ أَنْفُسُهُمْ) hadisi Buhârî, aynı sened ve metinle “Şehit Olmayı Temenni Etme” babında aktarmıştır.⁹⁷ Hadisin başka *mütâbi*'leri de vardır.⁹⁸

25. *Hadis*: ...Saîd b. Müseyyeb→ Ebû Hüreyre senediyle aktardığı rivayette Allah Resûlü, İnsanlar *lâ ilâhe illallâh* deyinceye kadar onlarla savaşmakla emrolunduğunu, kelime-i tevhidi getirmeleri durumunda, canlarının ve mallarının emniyette olacağını (أَمَرْتُ أَنْ أَقَاتِلَ لِنَاسٍ) bildirmiştir. Buhârî, bu hadisi aynı sened ve metinle zikretmiştir.⁹⁹ Hadisin *mütâbi*¹⁰⁰ ve şevâhidi çoktur.¹⁰¹

26. *Hadis*: ...Saîd b. Müseyyeb→ Ebû Hüreyre'nin naklettiğine göre Allah Resûlü “Dünyaya gelen hiçbir çocuk yoktur ki şeytan ona dokunmasın. Çocuk şeytanın dokunmasından feryat ederek ağlar. Bundan yalnız Meryem'in oğlu ile annesi müstesnadır. (مَا مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ مَوْلُودٍ إِلَّا يَمَسُّهُ الشَّيْطَانُ) buyurmuştur. Ebû Hüreyre hadisi naklettikten sonra isteyen: “Onu ve soyunu kovulmuş şeytanın şerrinden sana ısmarlıyorum.” (Âl-i İmrân, 3/36) ayetini okusun, demiştir. Buhârî, aynı sened ve metinle aktarmıştır.¹⁰² Hadisin *mütâbi*'leri bulunmaktadır.¹⁰³

27. *Hadis*: ...Saîd b. Müseyyeb→ Ebû Hüreyre'nin naklettiğine göre Allah Resûlü “Devs kabilesinin kadınları, Zû'l-Halasa'nın etrafında sallanarak tekrar tavaf etmediği sürece kıyamet kopmayacaktır. (لَا تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى تَضْطَرَّبَ) buyurmuştur. Buhârî, hadisi aynı sened ve metinle aktarmıştır.¹⁰⁴ Hadisin *mütâbi*'leri de zikredilmiştir.¹⁰⁵

28. *Hadis*: ...Saîd b. Müseyyeb→ Abdullah b. Amr senediyle; “Dünyada adaletli olan kimseler bu hallerinden dolayı kıyamet günü Allah'ın (cc.) huzurunda inciden minberler üzerinde olacaklardır, (الْمُقْسَطُونَ فِي الدُّنْيَا عَلَى مَنَابِرٍ) rivayeti aktarılmıştır. Ebü'l-Yemân'ın senediyle kaynaklarda bulamadığımız bu rivayet, Abdurrezzâk→ Ma'mer→ Zührî→ Saîd b. Müseyyeb→ Abdullah b. Amr tarihiyle aynı metinle nakledilmiştir.¹⁰⁶ Rivayetin Şeyhayn'ın şartı üzerine *sahih* olduğu kaydedilmiştir.¹⁰⁷

29. *Hadis*: ...Saîd b. Müseyyeb ve Atâ b. Yezîd→ Ebû Hüreyre senediyle gelen rivayette Allah Resûlü'ne kıyamet gününde rabbimizi görecek miyiz? sorusu yöneltilmiş, O da: “Bulutsuz ayın on dördüncü gecesinde ayı görmekte şüphe olmadığı gibi rabbinizi göreceksiniz. (هَلْ تَرَى رَبَّنَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ؟) buyurmuştur. Ebü'l-Yemân, hadisin

⁹⁷ Buhârî, “Cihâd”, 7.

⁹⁸ Buhârî, “Temennâ”, 1; “İmân”, 25; Müslim, “İmâre”, 106; Nesâî, “Cihâd”, 3.

⁹⁹ Buhârî, “Zekât”, 1; “Cihâd”, 102.

¹⁰⁰ Buhârî, “İstîtâbetü'l-Mürtedîn”, 3; “İ'tisâm”, 2; Müslim, “İmân”, 32,33,34,35; Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 102; Tirmizî, “Eymâm”, 1; İbn Mâce, “Fiten”, 1.

¹⁰¹ Buhârî, “Salât”, 28; Tirmizî, “Tefsîr”, 77; Nesâî, “Tahrîmü'd-Dem”, 1; İbn Mâce, “Fiten”, 1.

¹⁰² Buhârî, “Enbiyâ”, 44.

¹⁰³ Buhârî, “Tefsîr/ Âl-i İmrân”, 36; Müslim, “Fedâil”, 146; Ahmed b. Hanbel, 13/136.

¹⁰⁴ Buhârî, “Fiten”, 23.

¹⁰⁵ Müslim, “Fiten”, 51; Ahmed b. Hanbel, 13/106.

¹⁰⁶ Abdurrezzâk, *el-Muşannef*, 11/325; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, 11/499; İbn Ebî Şeybe, *el-Muşannef*, 7/39; Ahmed b. Şuayb en-Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Abdulmunim Şelebî (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1421), 5/395.

¹⁰⁷ Muhammed b. Abdillâh el-Hâkim en-Nisâbü'rî, *el-Müstedrek 'ale's-Şaîhîhayn*, thk. Mustafa Abdulkadir Atâ (Beyrût: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1411), 4/100.

uzun şekilde geldiğini zikretmiş Buhârî de aynı senedle ve uzun metinle kaydetmiştir.¹⁰⁸ Hadis, kaynaklarda *mütâbi*¹⁰⁹ ve *şevâhid* olarak kaydedilmiştir.¹¹⁰

30. *Hadis*: ...Saîd b. Müseyyeb→ Ebû Hüreyre'nin naklettiğine göre Hz. Peygamber, cennete ancak Müslüman kişinin girebileceğini ve Allah'ın dinini günahkâr bir kişi ile kuvvetlendirebileceğini, (لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ إِلَّا مُؤْمِنٌ) bildirmiştir. Ayrıntılı olarak sebep-i vurûdu ile nakledilen bu hadisi Buhârî, aynı sened ve metinle zikretmiştir.¹¹¹ Hadisin birçok *mütâbi*'i¹¹² ve *şâhidi* vardır.¹¹³

31. *Hadis*: ...Saîd b. Müseyyeb→ Babası (Müseyyeb b. Hazen) senediyle aktarıldığına göre Resûlullah, amcası Ebû Tâlib'in vefatı yaklaştığında onun yanına girdi. Amcasının yanında Ebû Cehil ile Abdullah b. Ebû Umeyye vardı. "Ey amca! Lâ ilâhe illallâh kelimesini söyle ki, ben Allah'ın yanında bununla senin lehine hüccet getirip şefaate edeyim" (أَيُّ عَمِّ قُلْ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ , كَلِمَةً أَحَاجُ لَكَ بِهَا عِنْدَ اللَّهِ) dedi. Buna mukabil Ebû Cehil ile Abdullah b. Ebû Umeyye, Ebû Tâlib'e milletinden yüz çevirmemesi gerektiğini telkin ediyorlardı. Allah Resûlü: "Yemin ederim ki ben hakkında mağfiret dilemekten nehy olunmadıkça Allah'tan senin için mağfiret isteyeceğim." buyurmuştur. Bu hadisi aynı sened ve metinle Buhârî, el-Kasas, 28/56. ayetinin izahında aktarmıştır.¹¹⁴ Hadisin *mütâbi*'leri bulunmaktadır.¹¹⁵ Buhârî, bu rivayeti dört yerde aktarmış ve bunlar içerisinde en ayrıntılı olanı Ebû'l-Yemân'dan rivayet edilendir.

32. *Hadis*: ...Saîd b. Müseyyeb→ Ebû Hüreyre'den rivayet edildiğine göre Allah Resûlü: Yüzleri dolunay gibi parlayan yetmiş bin kişilik bir zümrenin cennete gireceğini bildirmiş, Ukkâşe ve ensârdan bir adam da onlardan olmayı dilemiştir. (يَدْخُلُ الْجَنَّةَ مِنْ أُمَّتِي زُمْرَةٌ هِيَ سَبْعُونَ أَلْفًا) Bu uzun hadisi aynı sened ve metinle Buhârî rivayet etmiştir.¹¹⁶ Hadisin *mütâbi*'leri de vardır.¹¹⁷

33. *Hadis*: ...Saîd b. Müseyyeb→ Ebû Hüreyre naklettiğine göre Allah Resûlü, putlara develeri salma adağı yapanların ilki olduğu için Huzâalı Amr b. Âmir'i cehennemde, kendi bağırsaklarını ateş içinde sürükler hâlde gördüğünü (رَأَيْتُ عَمْرًا) (رَأَيْتُ عَمْرًا خَرَّاعِي يَجْرُ قُصْبَهُ فِي النَّارِ) ifade etmiştir. Saîd b. Müseyyeb, rivayetten önce Bahîra ve Sâibe putlarından bahsettikten sonra rivayeti aktarmıştır. Buhârî, aynı sened ve metinle "Huzâa Kıssası" başlığında hadisi kaydetmiştir.¹¹⁸ Rivayetin *mütâbi*'i¹¹⁹ ve *şevâhidi* bulunmaktadır.¹²⁰

¹⁰⁸ Buhârî, "Ezân", 129; "Rikâk", 52; Dârimî, "Rikâk", 81.

¹⁰⁹ Buhârî, "Tevhîd", 24; Müslim, "Îmân", 299,300.

¹¹⁰ Buhârî, "Tevhîd", 24; Müslim, "Îmân", 302.

¹¹¹ Buhârî, "Cihâd", 182; "Meğâzî", 38.

¹¹² Buhârî, "Kader", 5; Müslim, "Îmân", 178.

¹¹³ Buhârî, "Cihâd", 77; "Meğâzî", 38; Müslim, "Îmân", 179; 187.

¹¹⁴ Buhârî, "Tefsîr/ Kasâs", 1.

¹¹⁵ Buhârî, "Cenâiz", 80; "Menâkıb", 40; "Tefsîr/ et-Tevbe", 113; Müslim, "Îmân", 39; Nesâî, "Cenâiz", 102.

¹¹⁶ Buhârî, "Libâs", 18.

¹¹⁷ Buhârî, "Rikâk", 50; Müslim, "Îmân", 369; Ahmed b. Hanbel, 15/109.

¹¹⁸ Buhârî, "Menâkıb", 10.

¹¹⁹ Buhârî, "Tefsîr/ el-Mâide", 103; Müslim, "Îmân", 369; Ahmed b. Hanbel, 15/109.

¹²⁰ Buhârî, "Tefsîr/ el-Mâide" 103; Müslim, "Küsûf", 3.

34-36. *Haberler*: ...Saîd b. Müseyyeb'in aktardığı bu rivayetler el-Mâide 5/96,¹²¹ en-Nisâ 4/33¹²² ve 128.¹²³ ayetlerinin tefsiridir. Bunlar Saîd b. Müseyyeb'e nispet edilen ve tefsirlerde yer alan *maktû'* haberlerdir.

37. *Hadis*: ...Saîd b. Müseyyeb ve Ebû Seleme b. Abdîrrahmân→ Ebû Hüreyre isnadiyla gelen, Ebû Hüreyre'nin fazla hadis ezberlemesinin tartışıldığı ve onun da bunun gerekçelerini anlattığı rivayette Allah Resûlü'nün "Ben şu konuşmamı bitirinceye kadar elbisesini yayacak sonra da elbisesini kendine doğru toplayacak her kişi elbette benim söyleyeceğim sözleri kesin olarak ezberleyecektir (إِنَّهُ لَنْ يَبْسُطَ أَحَدٌ ثَوْبَهُ) (حَتَّى أَقْضِيَ مَقَالَتِي هَذِهِ)" buyurduğunu zikretmiştir. O, Resûlullah'ın konuşmasını bitirince üzerindeki renkli elbisesini yayıp onu göğsüne doğru topladığını sonra da Hz. Peygamber'in bu konuşmalarından hiçbir şeyi unutmadığını ifade etmiştir. Ebû Hüreyre'nin çokça hadis ezberlemesinin gerekçelerini, ayrıntılı olarak anlattığı bu rivayeti Buhârî, aynı sened ve metinle aktarmıştır.¹²⁴ Hadisin *mütâbi*'leri de vardır.¹²⁵

38. *Hadis*: ...Saîd b. Müseyyeb ve Ebû Seleme b. Abdîrrahmân→ Ebû Hüreyre'nin naklettiğine göre "Bundan böyle en yakın akrabalarımı ikaz et!" (eş-Şuarâ, 26/214) ayeti indiği zaman Resûlullah'ın Kureysi toplayarak İslam'a çağırdığı, Buhârî ve Dârimî'nin aynı sened ve metinle aktardığı,¹²⁶ Müslim'in de *mütâbi*'ini naklettiği rivayettir.¹²⁷

39. *Hadis*: ...Saîd b. Müseyyeb→ Ebû Hüreyre senediyle, Yemenlilerin faziletine dair (الإِيمَانُ يَمَانٌ، وَالْحِكْمَةُ يَمَانِيَّةٌ) aktarılan hadisi Müslim, Darimî yoluyla aynı sened ve metinle nakletmiştir.¹²⁸ Buhârî ise Ebü'l-Yemân→ Şuayb→ Zührî→ Ebû Seleme b. Abdîrrahmân→ Ebû Hüreyre şeklinde küçük lafız farklılıklarıyla nakletmiştir.¹²⁹ Hadisin *mütâbi*'leri de mevcuttur.¹³⁰

40. *Hadis*: ...Ebû Seleme b. Abdîrrahmân→ Ebû Hüreyre senediyle, şeytanın namazda verdiği vesveseye dair (يَأْتِي الشَّيْطَانُ أَحَدَكُمْ فِي صَلَاتِهِ) aktarılan rivayeti aynı sened ve metinle Taberânî hocası Mûsa b. İsâ kanalıyla,¹³¹ Buhârî, Müslim ve daha başka muhaddisler farklı *mütâbi*'lerle kaydetmiştir.¹³²

41. *Hadis*: ...Ebû Seleme b. Abdîrrahmân→ Ebû Süfyân b. Saîd b. el-Ahnes→ Ümmü Habîbe senediyle gelen "Ateşin değdiği şeyleri yedikten sonra abdest alın"

¹²¹ Abdurrahmân b. Muhammed er-Râzî İbn Ebî Hâtîm, *Tefsîru'l-Ķur'âni'l-'azîm*, thk. Es'ad Muhammed et-Tîb (Suudi Arabistan: Mektebetu Nezzâr Mustafa el-Bâz, 1419), 4/1211.

¹²² Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme et-Tahâvî, *Şerhu müşkili'l-âşâr*, thk. Şuayb el-Arnaût (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1415), 4/300; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kebîr*, 6/430.

¹²³ Beyhakî, *es-Sünenü'l-kebîr*, 7/483.

¹²⁴ Buhârî, "Buyû", 1.

¹²⁵ Buhârî, "Muzara'a", 18; Müslim, "Fedâilü's-Sahâbe", 159.

¹²⁶ Buhârî, "Vasâyâ", 11; "Tefsîr/ eş-Şuarâ", 214; Dârimî, "Rikâk", 23.

¹²⁷ Müslim, "Îmân", 351.

¹²⁸ Müslim, "Îmân", 89.

¹²⁹ Buhârî, "Menâkıb", 2; Müslim, "Îmân", 89.

¹³⁰ Buhârî, "Meğâzî", 74; Müslim, "Îmân", 90.

¹³¹ Taberânî, *Müsnedü's-Şâmiyyîn*, 4/177.

¹³² Buhârî, "Sehv", 6; "Bedü'l-Halk", 11; Müslim, "Îmân", 213,214; Tirmizî, "Salât", 291; Ahmed b. Hanbel, 12/232; 13/127.

(تَوَضَّأُوا مِمَّا مَسَّتُهُ النَّارُ) hadisini Ahmed b. Hanbel aynı sened ve metinle zikretmiştir.¹³³ Hadis, başka kaynaklarda farklı tariklerle yer almıştır.¹³⁴

42. *Hadis*: ...Ebû Seleme b. Abdirrahmân→ Ebû Hüreyre senediyle nakledilen, visal orucunun tutulmaması gerektiğinin ifade edildiği ve bu çerçevede gerçekleşen diyalogun yer aldığı (وَأَبَيْتُمْ مِثْلِي إِنْ أَبِي أُبَيْتُ يُطْعَمُنِي رَبِّي وَيَسْقِينِي) hadisi Buhârî, aynı sened ve metinle nakletmiştir.¹³⁵ Hadisin *mütâbi*'leri de kaydedilmiştir.¹³⁶

43. *Hadis*: ...Ebû Seleme b. Abdirrahmân→ Ebû Hüreyre isnadıyla nakledilen, her peygamberin kıyamet gününde ümmetine şefaet etmek için sakladığı bir duasının olduğuna dair (لِكُلِّ نَبِيٍّ دَعْوَةٌ) rivayetini Buhârî aynı sened ve metinle aktardığı gibi,¹³⁷ *mütâbi*¹³⁸ ve *şevâhid* olarak da zikretmiştir.¹³⁹

44. *Hadis*: ...Ebû Seleme b. Abdirrahmân→ Hassan b. Sâbit→ Ebû Hüreyre senediyle nakledilmiştir. Hassan, (mescitte şiir söylemenin cevazı hususunda) Ebû Hüreyre'yi şahit yapmak isteyerek, ona: Allah aşkına söyle, sen Hz. Peygamber'in "Ya Hassan, Allah'ın Resulünden yana (Kureys kâfirlerine) cevap ver. Ya Allah, sen onu Rûhulkudüs (yani Cebrail) ile teyit et! (اللَّهُمَّ أَيُّدُهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ)" derken işittin mi? dedi. Ebû Hüreyre: Evet (işittim), dedi. Bu rivayeti Buhârî, aynı sened ve metinle nakletmiştir.¹⁴⁰ Hadis, birçok kaynakta *mütâbi*' olarak da rivayet edilmiştir.¹⁴¹

45. *Hadis*: ...Ebû Seleme b. Abdirrahmân ve Saîd b. Müseyyeb→ Ebû Hüreyre senediyle aktarılan rivayette, bir Yahudi ile bir Müslüman tartışmış, bunun üzerine Allah Resûlü kendisinin Musa'dan daha hayırlı gösterilmemesi gerektiğini (لَا تُخَيِّرُونِي عَلَى مُوسَى) vurgulamıştır. Buhârî'nin aynı sened ve metinle zikrettiği bu hadis,¹⁴² birçok *mütâbi*'i ile kaynaklarda yer almıştır.¹⁴³

46. *Hadis*: ...Ebû Seleme b. Abdirrahmân→ Ebû Hüreyre senediyle aktarılan rivayette, Allah Resûlü'nün Mekke yolunda bir sonraki konaklama yerinin Kinâneoğulları yurdu olduğunu söylediği (مَنْزِلْنَا غَدًا إِنْ شَاءَ اللَّهُ بِحَيْفِ بَنِي كِنَانَةَ) rivayeti Buhârî, aynı sened ve metinle aktarmıştır.¹⁴⁴ Ayrıca rivayet birçok *mütâbi*'i ile kaynaklarda zikredilmiştir.¹⁴⁵

47. *Hadis*: ...Ebû Seleme b. Abdirrahmân→ Âişe (r.a.) senediyle Hz. Peygamber (s.a.s.): "Ey Âişe! Bu Cibril'dir. Sana selâm ediyor! (يَا عَائِشَةُ هَذَا جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ)" buyurdu. Âişe: Onun da üzerine olsun! dedim. Ardından Hz. Âişe: benim göremediğimi

¹³³ Ahmed b. Hanbel, 44/368.

¹³⁴ Müslim, "Hayz", 90; Nesâî, "Tahâret", 122; İbn Mâce, "Tahâret", 65.

¹³⁵ Buhârî, "Savm", 49; "Temennâ", 9.

¹³⁶ Buhârî, "Hudûd", 42; "İ'tisâm", 5; Dârimî, "Savm", 14; Ahmed b. Hanbel, 16/408.

¹³⁷ Buhârî, "Tevhîd", 31.

¹³⁸ Buhârî, "Da'avât", 1; Müslim, "Îmân", 198, 199.

¹³⁹ Buhârî, "Da'avât", 1; Müslim, "Îmân", 198, 200, 201.

¹⁴⁰ Buhârî, "Salât", 68; "Edeb", 91.

¹⁴¹ Buhârî, "Bedü'l-Halk", 6; Müslim, "Fedâilü's-Sahâbe", 151, 152; Nesâî, "Mesâcid", 24; Ahmed b. Hanbel, 36/367.

¹⁴² Buhârî, "Enbiyâ", 30.

¹⁴³ Buhârî, "Husûmât", 1; "Rikâk", 43; "Tevhîd", 31; Müslim, "Fedâil", 160; Ebû Dâvûd, "Sünnet", 14; Ahmed b. Hanbel, 13/29.

¹⁴⁴ Buhârî, "Hac", 45.

¹⁴⁵ Buhârî, "Hac", 45; "Meğâzi", 48; "Menâkıb", 39; "Tevhîd", 31; Müslim, "Hac", 343, 344, 345; Ebû Dâvûd, "Menâkıb", 86; Ahmed b. Hanbel, 14/283.

Resûlullah görüyordu, demiştir. Aynı sened ve metinle Buhârî nakletmiştir.¹⁴⁶ Hadisin *mütâbi*'leri bulunmaktadır.¹⁴⁷

48. *Hadis*: ...Ebû Seleme b. Abdirrahmân→ Ebû Hüreyre senediyle aktarılan rivayette, üç mescidi ziyaret etmek için yolculuğa çıkılabileceği (لَا تُشَدُّ الرَّحَالُ إِلَّا إِلَى ثَلَاثَةِ مَسَاجِدَ) ifade edilmiştir. Ebü'l-Yemân'ın naklettiği sened ve metinle Tahâvî (ö. 321/933) ve Taberânî kaydetmiştir.¹⁴⁸ Kaynaklarda yalın halde gelen bu rivayetin başka *mütâbi*'i¹⁴⁹ ve *şevâhid*i tercih edilmiştir.¹⁵⁰

49. *Hadis*: ...Ebû Seleme b. Abdirrahmân→ Ebû Abdillâh el-Ağarr→ Ebû Hüreyre senediyle aktarılan rivayette Resûlullah, gecenin son üçte birinde rabbimizin her gece alt semaya indiğini; dua, istiğfar ve istekte bulunacak olanların isteklerine karşılık vereceğini (مَنْ يَدْعُونِي فَأَسْتَجِيبُ لَهُ؟) müjdelemiştir. Dârimî'nin aynı sened ve metinle naklettiği bu hadisin,¹⁵¹ birçok *mütâbi*'i vardır.¹⁵²

50. *Hadis*: ...Ebû Seleme b. Abdirrahmân→ Ebû Hüreyre isnadıyla aktarılan rivayette fitne dönemine dikkat (سَيَكُونُ فِتْنٌ الْقَاعِدُ فِيهَا خَيْرٌ مِنَ الْغَائِمِ) çekilmiştir. Buhârî hadisi aynı sened¹⁵³ ve farklı *mütâbi*'lerle nakletmiştir.¹⁵⁴

51. *Hadis*: ...Ebû Seleme b. Abdirrahmân→ Ebû Hüreyre isnadıyla aktarılan, kıyamete yakın davaları aynı olan iki grubun birbirleriyle savaşacağına dair (لَا تَقُومُ إِلَّا السَّاعَةُ حَتَّى تَقْتُلَ فِتْنَانِ دَعَاوَهُمَا وَاجِدُ) hadisi Buhârî, "İslam'da Peygamberlik Alâmetleri" babında aynı sened ve metinle nakletmiştir.¹⁵⁵ Bu hadis, farklı tarik ve metinlerle rivayet edilmiştir.¹⁵⁶

52. *Hadis*: ...Ebû Seleme b. Abdirrahmân→ Ebû Hüreyre isnadıyla zikredilen, kim bana itaat ederse, ... (مَنْ أَطَاعَنِي فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ) hadisi Buhârî, aynı sened ve metinle "İmamın Arkasında Savaşmak" başlığında kaydetmiştir.¹⁵⁷ Hadisin farklı *mütâbi*'leri mevcuttur.¹⁵⁸

53. *Hadis*: ...Ebû Seleme b. Abdirrahmân→ Ebû Hüreyre isnadıyla aktarılan "Kendini beğenme ve büyüklenme, yüzlerce deve sahibi olan çığırktan bedevilerde,sekînet ise koyun sahiplerindedir. İman Yemenlidir, hikmet Yemen'e mensuptur. (الْفَخْرُ

¹⁴⁶ Buhârî, "Edeb", 111.

¹⁴⁷ Buhârî, "Ashâb", 30; "Cizye", 6; "İsti'zân", 16; 19; Müslim, "Fedâil", 91; Ahmed b. Hanbel, 41/351.

¹⁴⁸ Tahâvî, *Şerhu müşkili'l-âşâr*, 2/57; Taberânî, *Müsnedü's-Şâmiyyîn*, 4/174.

¹⁴⁹ Buhârî, "Fadlû's-Salât", 1; Müslim, "Hac", 511, 513; Dârimî, "Salat", 132; Ahmed b. Hanbel, 39/270.

¹⁵⁰ Buhârî, "Fadlû's-Salât", 6; Tirmizî, "Salât", 291; Ahmed b. Hanbel, 18/8.

¹⁵¹ Dârimî, "Salât", 168.

¹⁵² Buhârî, "Teheccüd", 14; "Da'avât", 13; "Tevhîd", 35; Müslim, "Salâtü'l-Müsâfirîn", 168,171; Ahmed b. Hanbel, 13/35,61; Ebû Dâvûd, "Sünnet", 22; Tirmizî, "Da'avât", 79.

¹⁵³ Buhârî, "Fiten", 9.

¹⁵⁴ Buhârî, "Menâkıb", 25; "Fiten", 9; Müslim, "Fiten", 10,12.

¹⁵⁵ Buhârî, "Menâkıb", 25 (No.3608).

¹⁵⁶ Buhârî, "İstitâbetü'l-Mürtedîn", 8; "Menâkıb", 25; "Fiten", 25; Müslim, "Fiten", 17.

¹⁵⁷ Buhârî, "Cihâd", 109.

¹⁵⁸ Buhârî, "Ahkâm", 1; Müslim, "İmâra", 32,33; Nesâî, "Biat", 27; Ahmed b. Hanbel, 12/405.

، (وَالْخَيْلَاءُ فِي الْفِدَائِينَ أَهْلُ الْوَبْرِ،” hadisi Buhârî aynı isnad ve metinle,¹⁵⁹ Müslim ise Dârimî vasıtasıyla aynı sened fakat benzer metinle aktarmıştır.¹⁶⁰

54. *Hadis*: ...Ebû Seleme b. Abdirrahmân→ Abdullah b. Adıyy b. el-Hamrâ isnadıyla gelen, Hz. Peygamber’in Hazver’e de durarak Mekke’den zorla çıktığını söylediği (إِنَّكَ لَخَيْرُ أَرْضِ اللَّهِ) hadisi aynı şekliyle Ahmed b. Hanbel aktarmıştır.¹⁶¹ Rivayetin *mütâbi*’leri kaynaklarda mevcuttur.¹⁶²

55. *Hadis*: ...Ebû Seleme b. Abdirrahmân ve Ubeydullah b. Abdillâh b. Utbe→ Ebû Hüreyre isnadıyla zikredilen, Resûlullah’ın ensar hanelerinin en hayırlısını zikrettiği (أَحَدَيْتُكُمْ بِخَيْرِ دُورِ الْأَنْصَارِ؟) rivayeti Taberânî, aynı şekliyle nakletmiştir.¹⁶³ Hadis, kaynaklarda *mütâbi*’ ve *şevâhid* olarak aktarılmıştır.¹⁶⁴

56. *Hadis*: ...Ebû Seleme b. Abdirrahmân→ Ebû Hüreyre isnadıyla zikredilen, cehennem ateşinin rabbine şikâyetini konu alan (اشْتَكَيْتَ النَّارَ إِلَى رَبِّهَا) hadisi Buhârî ve Dârimî aynı sened ve metinle aktarmıştır.¹⁶⁵ Rivayetin *mütâbi*’leri de vardır.¹⁶⁶

57. *Hadis*: ...Ebû Seleme b. Abdirrahmân→ Ebû Hüreyre senediyle gelen, Resûlullah’ın günde yetmişden fazla tevbe ve istiğfarda bulunduğu dair (وَاللَّهِ إِنِّي (لَأَسْتَغْفِرُ وَأَتُوبُ فِي الْيَوْمِ أَكْثَرَ مِنْ سَبْعِينَ مَرَّةً) hadisi Buhârî aynı sened ve metinle rivayet etmiştir.¹⁶⁷ Hadisin *mütâbi*’leri de bulunmaktadır.¹⁶⁸

58. *Hadis*: ...Ebû Seleme b. Abdirrahmân→ Ebû Hüreyre senediyle nakledilen rivayette, bedevînin biri namazda: “Allah’ım sadece Muhammed’e ve bana rahmetini ihsan et, bizden başkasına rahmet etme!” diye dua etmiş, bedevî selam verdiğinde Resûlullah ona: “*Sen geniş daralttın.* (لَقَدْ حَجَرْتَ وَاسِعًا) buyurmuştur. Buhârî, aynı sened ve metinle hadisi aktarmıştır.¹⁶⁹ Hadisin *mütâbi*’leri de mevcuttur.¹⁷⁰

59. *Hadis*: ...Ebû Seleme b. Abdirrahmân→ Ebû Hüreyre isnadıyla gelen rivayette Allah Resûlü, çoban, koyun ve sığır arasındaki diyalogu aktarmış, bu hikâyeye hayret edenler Subhânallah! dediklerinde: “*Ben bu hayvanların böyle söz söylediklerine inanıyorum. Ebû Bekir, Ömer de inanıyorlar* (بَيْنَا رَاعٍ فِي غَنَمِهِ عَدَا عَلَيْهِ الذَّنْبُ)”

¹⁵⁹ Buhârî, “Menâkıb”, 2.

¹⁶⁰ Müslim, “Îmân”, 89.

¹⁶¹ Ahmed b. Hanbel, 31/10.

¹⁶² Tirmizî, “Menâkıb”, 69; İbn Mâce, “Menâsik”, 103; Dârimî, “Siyer”, 67; Ahmed b. Hanbel, 31/14.

¹⁶³ Taberânî, *Müsnedü’s-Şâmiyyîn*, 4/178.

¹⁶⁴ Müslim, “Fedâilü’s-Sahâbe”, 179; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 13/66, 20/370; Abdürrezzâk, *el-Muşannef*, 10/175; Nesâî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, 2/384.

¹⁶⁵ Buhârî, “Bedü’l-Halk”, 10; Dârimî, “Rikâk”, 119.

¹⁶⁶ Müslim, “Mesâcid”, 185; Tirmizî, “Sifetü Cehennem”, 9; İbn Mâce, “Zühd”, 38; Ahmed b. Hanbel, 16/318.

¹⁶⁷ Buhârî, “Da’avât”, 3.

¹⁶⁸ Tirmizî, “Tefsîr”, 47; Ahmed b. Hanbel, 13/204; 14/191.

¹⁶⁹ Buhârî, “Edeb”, 27; Taberânî, *Müsnedü’s-Şâmiyyîn*, 4/174.

¹⁷⁰ Ebû Dâvûd “Tahâret”, 133; “Salât”, 152; Tirmizî, “Tahâret”, 112; Nesâî, “Sehiv”, 20; Ahmed b. Hanbel, 12/197; 13/211.

buyurmuştur. Buhârî aynı sened ve metinle rivayeti nakletmiştir.¹⁷¹ Hadis, *mütâbi'* olarak birçok kaynakta kaydedilmiştir.¹⁷²

60. *Hadis*: ...Ebû Seleme b. Abdirrahmân→ Ebû Mâlik el-Leysî→ Abdurrahmân b. Avf senediyle bir kudsi hadis örneği olarak gelen ve sıla-i rahmi teşvik eden (أَنَا الرَّحْمَنُ وَأَنَا خَلَقْتُ الرَّجْمَ،) hadis, Harâitî (ö. 327/939), Şâşî (ö. 335/946) ve Taberânî tarafından aynı sened ve metinle nakledilmiştir.¹⁷³ Hâkim (ö. 405/1014) de hadisi aynı şekilde aktarmış ve *sahih* olduğunu ifade etmiştir.¹⁷⁴ Hadisin *mütâbi'*leri de çoktur.¹⁷⁵ Buhârî, Hz. Âişe'den gelen rivayeti tercih etmiştir.¹⁷⁶

61. *Hadis*: ...Ebû Seleme b. Abdirrahmân→ Ebû Hüreyre senediyle gelen, çörek otunun ölüm müstesna her derde deva olduğuna dair (عَلَيْكُمْ بِهَذِهِ الْحَبَّةِ السُّودَاءِ) rivayeti Müslim→ Dârimî, Taberânî ise Mûsa b. İsâ yoluyla aynı sened ve metinle nakletmiştir.¹⁷⁷ Rivayet, çoğu *mütâbi'* olmak üzere birçok kaynakta yer almıştır.¹⁷⁸

62. *Hadis*: ...Ebû Seleme b. Abdirrahmân→ Âişe senediyle gelen, el-Ahzâb, 33/28. ayette, Allah Resûlü'nün eşlerini boşamada muhayyer bıraktığı uzun (إِنِّي ذَاكِرٌ لَكَ أَمْرًا فَلَا) (عَلَيْكَ) rivayeti Buhârî, aynı sened ve metinle aktarmıştır.¹⁷⁹ Hadis birçok *mütâbi'* ile zikredilmiştir.¹⁸⁰

63. *Hadis*: ...Ebû Seleme b. Abdirrahmân→ Ebû Saîd el-Hudrî isnadiyla aktarılan, ganimet taksimi sırasında Resûlullah'a adaletle muamele etmesini söyleyen Zülhüveysira'nın hikâyesinin anlatıldığı uzunca (وَيْحُكَ! وَمَنْ يَغْدِلُ إِذَا لَمْ أُغْدِلْ،) rivayeti Buhârî, aynı şekilde aktarmıştır.¹⁸¹ Hadisin *mütâbi'*leri de bulunmaktadır.¹⁸²

64. *Hadis*: ...Ebû Seleme b. Abdirrahmân→ Âişe senediyle gelen rivayette, Rasûlullah'a bal şerbeti içmenin hükmü sorulmuş, O da: “*Sarhoşluk veren her içki haramdır.*” (كُلُّ شَرَابٍ أُسْكِرَ حَرَامٌ) buyurmuştur. Buhârî, hadisi aynı sened ve lafızlarla nakletmiştir.¹⁸³ Hadis, birçok kaynakta *mütâbi'* olarak kaydedilmiştir.¹⁸⁴

¹⁷¹ Buhârî, “Ashâb”, 5.

¹⁷² Buhârî, “Muzâra'a”, 4; Müslim, “Fedâilü's-Sahâbe”, 13; Abdürrezzâk, *el-Muşannef*, 11/230; Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 7/298; Taberânî, *Müsnedü's-Şâmiyyîn*, 4/176.

¹⁷³ Muhammed b. Ca'fer el-Harâitî, *Mekârimü'l-ahlâk ve me'âlîhâ*, thk. Eymen Abdülcâbir el-Buhayrî (Kahire: Daru'l-Âfâki'l-Arabiyye, 1419), 106; Ebû Sa'îd el-Heysem b. Kuleyb b. Serîc eş-Şâşî, *el-Müsned*, thk. Mahfuzurrahmân Zeynullah (Medine: Mektebetu'l-Ulum ve'l-Hikme, 1410), 1/272; Taberânî, *Müsnedü's-Şâmiyyîn*, 1/272.

¹⁷⁴ Hâkim en-Nisâbü'rî, *el-Müstedrek 'ale's-Şâhihayn*, 4/174.

¹⁷⁵ Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî, *el-Edebü'l-müfred*, thk. Muhammed Fuad Abdülbaki (Beyrüt: Dâru'l-Beşâiri'l-İslamiyye, 1409), 33; Ahmed b. Hanbel, 3/213; Süleymân b. Ahmed et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evaş*, thk. Târik b. Avadillah vd. (Kahire: Dâru'l-Haremeyn, 1415), 5/37.

¹⁷⁶ Buhârî, “Edeb”, 13.

¹⁷⁷ Müslim, “Selâm”, 88; Taberânî, *Müsnedü's-Şâmiyyîn*, 4/177.

¹⁷⁸ Buhârî, “Tıb”, 7; Müslim, “Selâm”, 88; 89; Tirmizî, “Tıb”, 5; İbn Mâce, “Tıb”, 6; Ahmed b. Hanbel, 12/233; 13/77; 14/206; 16/366.

¹⁷⁹ Buhârî, “Tefsîr/ el-Ahzâb”, 28.

¹⁸⁰ Buhârî, “Tefsîr/ el-Ahzâb”, 28; Müslim, “Talâk”, 22; 35; Ahmed b. Hanbel, 42/82.

¹⁸¹ Buhârî, “Menâkıb”, 25.

¹⁸² Buhârî, “Edeb”, 95; “İstitâb”, 7; Müslim, “Zekât”, 148.

¹⁸³ Buhârî, “Eşribe”, 4.

¹⁸⁴ Buhârî, “Vudû”, 71; “Eşribe”, 4; Müslim, “Eşribe”, 67, 68; Nesâî, “Eşribe”, 23; Dârimî, “Eşribe”, 8; Ahmed b. Hanbel, 42/369.

65. *Hadis*: ...Ebû Seleme b. Abdirrahmân ve Saîd b. Müseyyeb→ Ebû Hüreyre senediyle aktarılan rivayette, zina itirafında bulunan bir kişi, kendisine had uygulanmasını istemiş, kabul edilmeyince bunu dört defa tekrar etmiştir. Bu suç dört defa itiraf edilince Resûlullah: “*Ona gidip recmi uygulayınız (أَذْهَبُوا بِهِ فَارْجُمُوهُ)*” buyurmuştur. Buhârî, hadisi aynı sened ve metinle “Öfke, Zorlama, Sarhoşluk ve Delilik Hâllerinde Verilen Talâkın Hükümü” başlığında nakletmiştir.¹⁸⁵ Hadis, *mütâbi’* olarak birçok kaynakta zikredilmiştir.¹⁸⁶

66. *Haber*: ...Ebû Seleme b. Abdirrahmân→ Âişe senediyle gelen rivayette, Allah Resûlü vefat ettiği Hibe adı verilen bir Yemen kumaşı ile örtüldü. (أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى (اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَبِنَ تَوْفِي سَجِي بِبُرْدٍ جَبْرَةَ Hz. Âişe’ye nispet edilen bu *mevkûf* haberi Buhârî ve Müslim aynı şekilde aktarmıştır.¹⁸⁷ Haberin *mütâbi’*leri de mevcuttur.¹⁸⁸

67. *Hadis*: ...Ebû Seleme b. Abdirrahmân→ Câbir b. Abdillâh isnadıyla gelen, bir kimse Umra yoluyla başkasına bir malı hibe etmişse artık o malın hibe edilene ve varislerine ait olduğuna dair (قَضَى أَنَّهُ مَنْ أَعْمَرَ رَجُلًا) hadisi Nesâî hocası İmrân b. Bekkâr vasıtasıyla Ebû'l-Yemân’dan aynı sened ve metinle rivayet etmiştir.¹⁸⁹ Hadisin *mütâbi’*leri de vardır.¹⁹⁰

68. *Hadis*: ...Saîd b. Müseyyeb→ Ebû Hüreyre senediyle geldiğine göre Allah Resûlü “*Allah Teâlâ rahmetini yüz parça yaptı da doksan dokuz parçasını kendi yanında tuttu, bir parçasını yeryüzüne indirdi....(جَعَلَ اللَّهُ الرَّحْمَةَ مِائَةَ جُزْءٍ)*” buyurmuştur. Buhârî ve Dârimî’nin aynı sened ve metinle aktardığı bu hadis,¹⁹¹ *mütâbi’* olarak da kaydedilmiştir.¹⁹²

69. *Hadis*: ...Saîd b. Müseyyeb→ Ebû Hüreyre isnadıyla gelen, Allah Resûlü’ne İsrâ gecesinde iki kadeh sunulmuş, o da sütü tercih etmiştir. Bunun üzerine Cebrâil’in (a.s.): “*Seni fitrata hidayet eden Allah’a hamd olsun! Eğer sen şarabı almış olsaydın, ümmetin azgın olurdu. (أَتَى رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَيْلَةَ أُسْرِي بِهِ بِإِبِلِيَاءَ بَقْدَحَيْنِ خَمْرٍ وَلَيْنِ)*” dediği nakledilmiştir. Buhârî ve Dârimî tarafından aynı sened ve metinle nakledilen hadis¹⁹³, birçok *mütâbi’* ile kaynaklarda zikredilmiştir.¹⁹⁴

70. *Hadis*: ...Ukbe b. Süveyd el-Ensârî→ Babası senediyle nakledilen Allah Resûlü Hayber Savaşı dönüşü Uhud Dağı’nı görünce söylediği (اللَّهُ أَكْبَرُ جَبَلٌ يُحِبُّنَا وَنُحِبُّهُ) hadisi, Ahmed b. Hanbel aynı sened ve metinle nakletmiştir.¹⁹⁵ Hadisin *şevâhidi* çoktur.¹⁹⁶

71. *Hadis*: ...Ebû Seleme b. Abdirrahmân→ Ebû Hüreyre senediyle nakledilen, sıcak şiddetlenince namazın serinliğe bırakılmasına dair (إِذَا اشْتَدَّ الْحَرُّ فَأَبْرَدُوا عَنِ الظُّهْرِ)

¹⁸⁵ Buhârî, “Talâk”, 11.

¹⁸⁶ Buhârî, “Hudûd”, 22; 27; “Ahkâm”, 19; Müslim, “Hudûd”, 16; Dârimî, “Hudûd”, 12.

¹⁸⁷ Buhârî, “Libâs”, 18; Müslim, “Cenâiz”, 48.

¹⁸⁸ Müslim, “Cenâiz”, 48; Ahmed b. Hanbel, 43/344.

¹⁸⁹ Nesâî, “Umra”, 2.

¹⁹⁰ Müslim, “Hibât”, 20-22; İbn Mâce, “Hibât”, 3; Ahmed b. Hanbel, 43/344.

¹⁹¹ Buhârî, “Edeb”, 19; Dârimî, “Rikâk”, 69.

¹⁹² Müslim, “Tevbe”, 17.

¹⁹³ Buhârî, “Eşribe”, 1; Dârimî, “Eşribe”, 1.

¹⁹⁴ Buhârî, “Tefsîr/ el-İsrâ”, 1; “Enbiyâ”, 24, 48; Müslim, “Eşribe”, 92; Ahmed b. Hanbel, 16/379.

¹⁹⁵ Ahmed b. Hanbel, 24/427.

¹⁹⁶ Buhârî, “Cihâd”, 71; “Meğâzi”, 27; Müslim, “Hac”, 462, 503, 504; Ahmed b. Hanbel, 14/164; 15/9; 21/178.

rivayet aynı sened ve metinle kaynaklarda tespit edilememiştir. Ancak hadis *mütâbi'* olarak birçok kaynakta yer almıştır.¹⁹⁷

72. *Hadis*: ...Ebû Seleme b. Abdîrrahmân→ Ebû Hüreyre senediyle gelen, namaz vakti geldiğinde namaza vakar ve sekînet içinde gidilmesine dair (إِذَا أَقِيَمْتَ الصَّلَاةَ فَلَا تَأْتُوَهَا) (تَسْعُونَ) hadisi Buhârî aynı sened ve metinle nakletmiştir. Hadisin başka *mütâbi'*leri de bulunmaktadır.¹⁹⁸

73. *Hadis*: ...Ebû Seleme b. Abdîrrahmân→ Ebû Abdillâh el-Ağarr→ Ebû Hüreyre senediyle aktarılan, namaza erken giden kimseye mükâfat vaad edildiği (مَثَلُ الْمُهَجِّرِ إِلَى) (الصَّلَاةِ كَمَثَلِ الَّذِي يُهْدِي الْبَيْتَةَ،) hadisi Taberânî, aynı sened ve metinle rivayet etmiştir.¹⁹⁹ Hadisin daha başka *mütâbi'*leri vardır.²⁰⁰

Geçiş döneminin bir ürünü olan eser, tasnif döneminin de izlerini taşımaktadır. Zührî'nin şeyhleri esas alınarak meydana getirildiği için *el-Cüz'*ü, ale'r-ricâl yöntemiyle tedvin edilen eserlerden kabul edilebilir. *el-Cüz'*, Ebü'l-Yemân'a ait olarak bilinse de Şuayb'ın, hocası Zührî'den aldığı rivayetlerden oluştuğu için eserin Zührî'ye ait olduğu söylenebilir.²⁰¹ *el-Cüz'*ün önemli olan başka bir özelliği, iki kuşak yazılı bir şekilde gelmiş olmasıdır.

*el-Cüz'*de îmândan fitene kadar cami türünün her bir başlığı altında zikredilebilecek 73 rivayet bir araya getirilmiştir. Hadislerin geneli birbirinden bağımsız farklı konular içermektedir. Cüzde bab başlıkları bulunmamaktadır. Çocuk emzirme ile ilgili rivayette olduğu gibi cüzde bazı rivayetler birbirlerini desteklemiş ancak genel anlamda rivayetler birbirlerinden bağımsız olarak sıralanmıştır.

*el-Cüz'*ün hadislerine sadece metin olarak bakıldığında genelinin *mütâbi'* bazılarının da *şâhid* olduğu, kaynaklardaki dağılımı şu şekildedir:

Sahîhayn ile diğer hadis kaynakları: 56

Sahîh-i Buhârî ile diğer hadis kaynakları: 8

Sahîh-i Müslim ile diğer hadis kaynakları: 2

Sahîhayn dışında *Kütüb-i Tis'a*: 3

Kütüb-i Tis'a dışındaki kaynaklar: 4

Metin açısından *el-Cüz'*ün 56 hadisi *müttefekun aleyh* olup 4 haber dışında tamamı *Kütüb-i Tis'a*'da bulunmaktadır. *Kütüb-i Tis'a* haricindeki kaynaklarda yer alan rivayetler *maktû'* haberlerdir.

*el-Cüz'*ün öne çıkan özelliklerinden biri birçok rivayetın sebep-i vürûdu ile birlikte gelmiş olmasıdır. Ancak Ebü'l-Yemân'ın tekrara düşmemek adına ikinci ve yedinci rivayetlerdeki gibi bazı rivayetlerin sebep-i vürûdlarını hazfettiği de görülmektedir.

¹⁹⁷ Buhârî, "Mevâkîtu's-Salât", 9; Müslim, "Mesâcîd", 180, 184; Ebû Dâvûd, "Salât", 4; Tirmizî, "Salât", 119; Nesâî, "Mevâkîtu", 4; İbn Mâce, "Salât", 4; Dârimî, "Salât", 14; Ahmed b. Hanbel, 13/54.

¹⁹⁸ Buhârî, "Cum'a", 18; Müslim, "Mesâcîd", 151; Ebû Dâvûd, "Salât", 55; Dârimî, "Salât", 59; Ahmed b. Hanbel, 13/96; 15/520.

¹⁹⁹ Taberânî, *Müsnedü's-Şâmiyyîn*, 4/179.

²⁰⁰ Buhârî, "Cum'a", 31; Müslim, "Cum'a", 24; Nesâî, "İmâmet", 59.

²⁰¹ A'zamî, *İlk Devir Hadis Edebiyatı*, 282.

3.2. Sened Açısından *el-Cüz'*

el-Cüz', isnad açısından kendine ait bir yöntemle nakledilmiştir. Ebü'l-Yemân ile nüshanın rivayet hakkına sahip râvisi arasında ilk hadisten önce bir sened zikredilmiştir. Bu sened; Ebû Sa'd b. Muhammed b. Abdilvâhid es-Sâîğ, ahberanâ Hâkim Ebû Mansûr Abdürrahmân b. Ahmed b. Yahyâ o da 519/1125 yılı Safer ayında ona kıraat ettim, o da dedi ki ahberanâ Şeyh Ebû Bekr Muhammed b. Hasen b. Ahmed b. Muhammed b. el-Leys eş-Şâhid es-Safâr ona 446/1054 yılı Ramazan ayında kıraat ettim, dedi ki ahberanâ Ebü'l-Fadl Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed b. Humeyreveyh el-Kerâbîsî, haddesenâ Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Îsâ el-Huzâî el-Cekânî (ö. 292/905) kıraat ettim, şeklinde sıralanmıştır.²⁰² Senedin ardından normal isnadla hadisler aktarılmıştır. Bu isnadda Ebü'l-Yemân → Şuayb → Zührî râvileri aynı, tâbiîn ve sahâbi râvileri ise farklılık arz etmektedir. Yani *el-Cüz'*ün hadisleri Ebü'l-Yemân şeyhi Şuayb'dan, o da Zührî'den muttasıl olarak nakletmiştir. Seneddeki farklılık, Zührî'nin şeyhleri ve sahâbi ravisinde meydana gelmiştir.

el-Cüz', ale'r-ricâl tarzına yakın bir metotla Zührî'nin şeyhleri esas alınarak senedler meydana getirilmiştir. Yani Ebü'l-Yemân şeyhi Şuayb'dan, o da Zührî'den bütün rivayetler aynı şekilde ancak Zührî'den sonra sened değişikliğe uğramıştır. *el-Cüz'*ün son bölümündeki bir kaç hadis dışında; Urve, Saîd b. Müseyyeb, Ebû Seleme b. Abdürrahmân ve Ukbe b. Süveyd sıralaması takip edilmiştir. Sahâbi râvisi için de Hz. Âişe ile başlamış, Ümmü Habîbe ve Ebû Hüreyre ile devam etmiştir.

Ebü'l-Yemân eserine aldığı hadisleri, şeyhi Şuayb'dan "ahbereni" (أَخْبَرَنِي) Şuayb, Zührî'den an (عَنْ), Zührî ise genellikle "ahbereni" ve "haddesenî" (حَدَّثَنِي) lafızlarıyla rivayet etmiştir. *el-Cüz'*ün meydana getirildiği dönemde "ahberanâ" lafzı semâ', kıraat, icâzet, münâvele gibi hadislerin edâsında kullanılıyorken sonradan kıraat veya arz yöntemiyle alınan hadislerin naklinde kullanılmıştır.²⁰³ Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Ebü'l-Yemân'ın hocasından hadisleri nasıl aldığı konusunda bir icmâ olmasa da ondan icâzet alındığına ittifak edilmiştir.

Eserde, aynı sened ve metinle *iki kaynakta* yer alan hadislerinin sayısı;

*Sahîh*ayn:2;

Sahîh-i Buhârî ile Ahmed b. Hanbel *el-Müsned*:2;

Sahîh-i Buhârî ile Dârimî *es-Sünen*:5;

Sahîh-i Buhârî ile Taberânî *Müsnedü's-Şâmiyyîn*:1;

Sahîh-i Buhârî ile Beyhakî *es-Sünenü'l-Kübrâ*:1;

Ahmed b. Hanbel *el-Müsned* ile Taberânî *Müsnedü's-Şâmiyyîn*:1;

Şâî *el-Müsned* ile Taberânî:1;

Eserde aynı sened ve metinle *bir kaynakta* yer alan hadislerinin sayısı;

Sahîh-i Buhârî: 37;

Sahîh-i Müslim: 2;

Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*: 3;

²⁰² Hammâd - el-Heyle, "Cüz'ün fihî Ehâdîsi Ebi'l-Yemân el-Hakem b. Nâfi", 524.

²⁰³ bk. Aydınlı, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, 17.

Dârimî *es-Sünen*:1

Nesâî, *es-Sünen*: 1;

Abdürrezzâk, *el-Müsannef*: 1;

Taberânî, *Müsnedü's-Şâmiyyîn*: 6;

Tahâvî, *Şerhu Müškili'l-Âsâr*: 1;

Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*: 2;

İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru'l-Ğur'âni'l-'azîm*:1;

Kaynağı tespit edilemeyen; 4.

Bu tabloya göre 73 hadisten; 49'u, Buhârî'nin *el-Câmi'u's-şahîh* adlı eserinde; 8'i, *Kütüb-i Tis'a*'nın diğer eserlerinde ve 12'sinin de *Kütüb-i Tis'a* haricindeki eserlerde aynı sened ve metinle yer aldığı tespit edilmiş, 4 hadisin ise sened açısından kaynaklardaki yerleri tespit edilememiştir.

Ebü'l-Yemân→ Şuayb→ Zührî→ Urve senediyle 19 hadis aktarılmıştır. Urve hadislerinin 13'ünü Hz. Âişe'den, 3'ünü Zeyneb bt. Ebî Seleme'den, 1'ini Hişâm'dan ve 1'ini de Huzeyfe'den nakletmiştir. Bu hadislerden 5'i Hz. Âişe, 1'i Huzeyfe ve 1'i de Urve'ye ait sözlerdir. Diğerleri ise *merfu* hadislerdir.

Ebü'l-Yemân→ Şuayb→ Zührî→ isnadiyla Saîd b. Müseyyeb'den 24 hadis nakledilmiştir. Saîd; hadislerden 15'ini tek başına, 7'sini Ebû Seleme ile, 1'er tanesini de Atâ ve Süleymân ile beraber rivayet etmiştir. Saîd, bu hadislerden 18'ini Ebû Hüreyre'den, 2'sini Abdullah b. Amr'dan, 1'ini de babası Müseyyeb'den aktarmıştır. Bu hadislerden 3'ü Saîd b. Müseyyeb'in bazı ayetlerin tefsiriyle ilgili sözleridir.

Ebü'l-Yemân→ Şuayb→ Zührî, senediyle Ebû Seleme'den 36 hadis aktarmıştır. Bunlardan 7'si Saîd b. Müseyyeb, 2'si Ebû Abdillâh ve 1'i Ubeydullah b. Abdillâh'la beraber nakledilmiştir. Ebû Seleme; Ebû Hüreyre'den 25, Hz. Âişe'den 4; Ümmü Habîbe, Abdullah, Ebû Saîd, Abdurrahmân ve Câbir'den 1'er hadis rivayet etmiştir.

Ebü'l-Yemân→ Şuayb→ Zührî→ Ukbe b. Süveyd el-Ensârî→ Babası isnadiyla 1hadis rivayet etmiştir. Şuayb el-Arnaût, bu hadisin *sahih* olduğunu ifade belirtmiştir.²⁰⁴

SONUÇ

Çalışmamızda hicrî 2. asrın son yarısı ile 3. asrın ilk çeyreğinde yaşayan, Ebü'l-Yemân künyesiyle maruf, Humuslu muhaddis Hakem b. Nâfi'e ait günümüze kadar varlığını koruyan *el-Cüz'* adlı eseri incelenmiştir. Birçok muhaddise hocalık yapan Ebü'l-Yemân, muhakkik muhaddislerce *sika* kabul edilmiştir. Ömrü hadis eğitim öğretimiyle geçen Ebü'l-Yemân, Humus kadılığı görevini de yürütmüştür.

Şam bölgesi muhaddislerinin *altıncı* tabakasından olan Ebü'l-Yemân'ın, hocası Şuayb ile hicrî 162 yılında görüştüğü, hocasından hadisleri icâzetli münâvele ile aldığı ve çoğunluğunu "ahberanâ" lafzıyla naklettiği tespit edilmiştir. Geçiş döneminin tasnif izlerini taşıyan *el-Cüz'*ün; ale'r-rical tarzına yakın bir metotla Zührî'nin şeyhleri esas alınarak muttasıl senedlerle oluşturulduğu ve bütün senedlerinin Ebü'l-Yemân→ Şuayb→ Zührî şeklinde râvilerinin aynı, tâbiîn ve sahâbi râvilerinin ise farklı olduğu

²⁰⁴ Arnaût, "Ta'likât", 24/427.

görülmüştür. Rivayetler çoğunlukla beşli râviye sahip olup *Kütüb-i Sitte*'ye göre *âlî isnad* kullanıldığı, kaynağı açısından rivayetlerin 5'inin *maktû'*, 7'sinin *mevkûf* diğerlerinin ise *merfû* olduğu tespit edilmiştir.

Muhteva açısından belirgin bir sistematiği olmayan *el-Cüz*'ün hadislerinin çoğu ayrıntılı esbâb-ı vürûd bilgisi içermesiyle dikkatleri çekmiştir. *el-Cüz*'ün 1,4, 9,12,14,22,30,31,36,37,45,55 ve 65 numaralı hadislerinde olduğu gibi; evlat edinme, bir soya ait olma, süt kardeşliği ve onun sonuçları, Habeşlilerin mescitteki gösterileri vs. ayrıntılı olay örgüsü içinde aktarılmıştır. Buhârî'nin sadece metinden oluşan hadisler için farklı tarikleri, ayrıntılı sebab-i vürûd bilgisini veren rivayetler için ise Ebü'l-Yemân tariklerini tercih ettiği görülmüştür. Uzun metinli hadislerin Buhârî tarafından hem sened hem metin olarak aynen yer verilmiş olması yani herhangi bir ihtisar yapmadan noktasından virgülüne kadar muhafaza edilmiş olması, ilk dönemlerde yazılı metinlere dayanarak rivayette bulunulduğu görüşünü desteklemektedir. Zehebî'nin; Şeyhân'ın Ebü'l-Yemân'dan aldığı kırk hadisi *Sahîhayn*'da rivayet ettiğini, hepsine "ahberanâ" Şuayb denilip "haddesenâ" denilmediğini ve bu hadislerin Şuayb'ın hattından alınıp nakledildiğini ifade etmiş olması da bu iddiayı güçlendiren bir başka husus olmuştur.

el-Cüz'deki hadisler biri sened ve metin diğeri sadece metin olmak üzere iki şekilde incelenmiştir. İlk olarak Ebü'l-Yemân'ın aktardığı 73 hadisin; 49'unun, Buhârî'nin *el-Câmi'u's-sahîh* adlı eserinde; 8'inin, Buhârî dışında *Kütüb-i Tis'a*'da; 12'sinin diğer kaynaklarda aynı sened ve metinle yer aldığı görülmüş, 4 haberin ise sened açısından kaynakları tespit edilememiştir.

İkinci olarak *el-Cüz*'ün hadisleri sadece metin yönüyle incelenmiş ve geneli *mütâbi'*, bazıları da *şâhid* olmak üzere 56'sı *müttefekun aleyh* olup 4'ü hariç tamamının *Kütüb-i Tis'a*'da yer aldığı ve bu 4 rivayetin ise *maktû'* olduğu tespit edilmiştir.

Çalışmamızın boyutunu aşacağı için Ebü'l-Yemân'ın eserinde zikrettiği hadislerin *Sahîh-i Buhârî* dışında *Kütüb-i Tis'a*'daki sened ve metin durumlarını ayrı ayrı ele almadık. Ancak Ebü'l-Yemân'dan aynı sened ve metinle Ahmed b. Hanbel'in sadece 5, Dârimî'nin 6, Müslim'in Dârimî yoluyla 4 rivayeti eserlerinde aktardığı görülmektedir. Esasında bu veri ve yukarıda Buhârî'nin aktardığı rivayetlerin sayısını mukayese ettiğimizde bu, onun hadisleri yazılı bir yolla aldığı güçlü bir kanıtıdır.

Netice olarak *el-Cüz*'ün hadislerinin Zührî'den sonra yazılı bir metinle geldiği, Ebü'l-Yemân'ın, şeyhinin yazılı nüshasından alıp "ahberanâ" diyerek onları naklettiği, Buhârî ve başka muhaddislerin "haddesenâ" sığasıyla kaydettiği anlaşılmıştır. Aslında *el-Cüz*, Ebü'l-Yemân'a ait olmakla şöhret bulsa da Şuayb'ın, şeyhi Zührî'den yaptığı derlemeden meydana getirildiği için eserin Zührî'ye ait olduğunu söyleyebiliriz. Buhârî ile yaptığımız mukayese sonucunda metin açısından 73 hadisten 64'ünün *Câmi'u's-sahîh*'de yer aldığı tespit edilmiştir. Bu da hicrî ikinci asırda tedvin edilen *el-Cüz*'ün, daha sonraki asra başarılı bir şekilde intikal ettiğini ve ihmal edilen herhangi *merfû* bir hadisin olmadığını göstermektedir.

KAYNAKÇA

Abdürrezzâk, Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî. *el-Muşannef*. thk. Habîburrahmân el-Azamî. 11 Cilt. Beyrût: el-Mektebetü'l-İslâmî, 2. Basım, 1403.
Ahmed b. Hanbel, Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *el-Müsned*. thk. Şuayb el-Arnaût vd. 47 Cilt. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1421.

- Arnaût, Şuayb. "Ta'likât". *Müsnedi İmâm Ahmed b. Hanbel*. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1421.
- Ataş, Hacı. *Siyer ve Hadis Kaynaklarında Hz. Peygamber'in Savaşları*. İstanbul: Kitap Dünyası, 2022.
- Aydınli, Abdullah. *Hadis İstılahları Sözlüğü*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2011.
- A'zamî, Muhammed Mustafa. *İlk Devir Hadis Edebiyatı*. çev. Hulûsi Yavuz. İstanbul: İz Yayıncılık, 2021.
- Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin b. Alî. *es-Sünenü'l-kebir*. thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ. 10 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâil. *el-Câmi'u's-şahîh*. thk. Muhammed Züheyr b. Nâsır en-Nâsır. 9 Cilt. b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 1422.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâil. *el-Edebü'l-müfred*. thk. Muhammed Fuad Abdulkaki. Beyrût: Dâru'l-Beşâiri'l-İslamiyye, 1409.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâil. *et-Târîhu'l-kebir*. thk. Muhammed Abdulmuîd Han. 8 Cilt. Haydarâbâd: Dâiretu'l-Me'ârifî'l-'Usmâniyye, ts.
- Dârimî, Abdullâh b. Abdirrahmân. *es-Sünen*. thk. Hüseyin Selîm Esed. 4 Cilt. Riyad: Dâru'l-Muğnî, 1421.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî. *el-Merâsîl*. thk. Şuayb el-Arnaût. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1408.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî. *es-Sünen*. thk. Şuayb el-Arnaût vd. 7 Cilt. Suriye: Dâru'r-Risâti'l-Âlemiyye, 5. Basım, 1430.
- Efendioğlu, Mehmet. "Tedvîn". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/267-269. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Güşen, Seyit Ali. *İlk İki Asır Hadis Eserlerindeki Rivayetlerin Temel Hadis Kaynaklarına İntikali*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014.
- Hammâd, Nâfiz Hüseyin -Heyle, Nûr. "Cüz'ün nfihi Ehâdîsi Ebi'l-Yemân el-Hakem b. Nâfi". *Mecelletü Câmi'i'l-Ezher* 13/1 (2011), 513-562.
- Harâitî, Muhammed b. Ca'fer. *Mekârimü'l-ahlâk ve me'âlîhâ*. thk. Eymen Abdülcâbir el-Buhayrî. Kahire: Daru'l-Âfâki'l-Arabiyye, 1419/1999.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ahmed b. Alî b. Sâbit. *el-Kifâye fî (ma'rifeti uşûli) 'ilmi'r-rivâye*. Haydarâbâd: Dâiretu'l-Me'ârifî'l-'Usmâniyye, 1357.
- İbn Asâkir, Alî b. el-Hasen b. Hibetillâh ed-Dımaşkî. *Târîhu medîneti Dımaşk*. thk. Amr b. Ğurâme el-Amrevî. 80 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Fıkr, 1415.
- İbn Ebî Hâtim, Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî. *el-Cerh ve't-ta'dîl*. 9 Cilt. Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, 1271.
- İbn Ebî Hâtim, Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'azîm*. thk. Es'ad Muhammed et-Tîb. Suudi Arabistan: Mektebetu Nezzâr Mustafa el-Bâz, 1419.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed. *el-Muşanneffi'l-ehâdiş ve'l-âşâr*. thk. Kemâl Yûsuf el-Hût. 7 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1409.
- İbn Hacer, Şihâbüddîn Ahmed b. Alî el-Askalânî. *Fethu'l-bârî bi-şerhi Şahîhi'l-Buhârî*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 13 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Ma'rife, 1379.
- İbn Hacer, Şihâbüddîn Ahmed b. Alî el-Askalânî. *Tehzîbü't-tehzîb*. 12 Cilt. Hindistan: Matba'atu Dâireti'l-Me'ârifî'n-Nizâmiyye, 1326.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân el-Bustî. *eş-Şikât*. thk. Muhammed Abdülmuîd Han. 9 Cilt. Haydarâbâd: Dâiretu'l-Me'ârifî'l-'Usmâniyye, 1393.
- İbn Mâce, Muhammed b. Yezîd el-Kazvinî. *es-Sünen*. thk. Şuayb el-Arnaût vd. 5 Cilt. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1430.

- İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd el-Hâşimî. *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebîr*. thk. Muhammed Abdulkadir Ata. 8 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1410.
- İclî, Ebü'l-Hasen Ahmed b. Abdillâh. *Ma'rifetü's-sikât*. thk. Abdülalîm Abdülazîm el-Bestevî. 2 Cilt. Medine: Mektebetü'd-Dâr, 1405.
- Kettânî, Muhammed b. Ca'fer. *Hadis Literatürü (Risâletü'l-Müstatrafe)*. çev. Yusuf Özbek. İstanbul: İz Yayıncılık, 1994.
- Köten, Ârif. "Ebü'l-Yemân". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/350-351. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Mâlik, Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Yemenî. *el-Muvaţta'*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Beyrût: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1406.
- Mizzî, Ebü'l-Haccâc Cemâluddîn Yûsuf b. Abdirrahmân. *Tehzîbü'l-Kemâl fî esmâ'i'rricâl*. thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf. 35 Cilt. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1400.
- Müslim, Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Neysâbü'rî. *el-Câmi'u's-şahîh*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 5 Cilt. Beyrût: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts.
- Nesâî, Ahmed b. Şuayb. *es-Sünenü'l-kübrâ*. thk. Abdulmunim Şelebî. 10 Cilt. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1421.
- Nesâî, Ahmed b. Şuayb. *es-Sünen (el-Müctebâ)*. thk. Abdulfettâh Ebû Gudde. 9 Cilt. Halep: Mektebetü'l-Matbûati'l-İslâmiyye, 1406.
- Nisâbü'rî, Muhammed b. Abdillâh el-Hâkim. *el-Müstedrek 'ale's-Şahîhayn*. thk. Mustafa Abdulkadir Atâ. 4 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütubi'l-İlmiyye, 1411.
- Özkan, Halit. "Tedvin Tarihinde Emevî Sarayı ve Zührî'nin Mirasına Bir Örnek: Şu'ayb b. Ebû Hamza Nüşhası". *Dîvân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi* 17/32 (2012/1), 1-37.
- Polat, Salahattin. "Mütâbaat". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/180. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Sezgin, Fuad. *Buhârî'nin Kaynakları*. Ankara: Kitâbiyât Yayınları, 2000.
- Şâşî, Ebû Sa'îd el-Heysen b. Kuleyb b. Serîc. *el-Müsned*. thk. Mahfuzurrahmân Zeynullah. Medine: Mektebetü'l-Ulum ve'l-Hikme, 1410.
- Şenel, Abdülkadir. "Şuayb b. Ebû Hamza". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/223. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed. *el-Mu'cemü'l-evsaf*. thk. Târik b. Avadillah vd. 10 Cilt. Kahire: Dâru'l-Haremeyn, 1415.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed. *Müsnedü's-Şâmiyyîn*. thk. Hamdî b. Abdilmecîd es-Silefî. 4 Cilt. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1405.
- Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed. *Şerhu müşkili'l-âşâr*. thk. Şuayb el-Arnaût. 16 Cilt. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1415.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa. *es-Sünen*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir vd. 5 Cilt. Mısır: Mektebetu Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1395.
- Uğur, Mücteba. *Hadis İlimleri Edebiyatı*. Ankara: TDV Yayınları, 1996.
- Zehebî, Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed. *Mîzânü'l-i'tidâl fî naqdi'r-ricâl*. thk. Ali Muhammed el-Becâvî. 4 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Ma'rife, 1382.
- Zehebî, Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*. thk. Şuayb el-Arnaût vd. 25 Cilt. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1405.
- Zehebî, Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed. *Tezkiretü'l-huffâz*. 4 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1419.